

# PELITANIEUWS

jaargang 24 nr. 5 april 2018

abonnement € 17,50 per jaar / losse nummers € 3,50



## UITGAVE

Stichting Pelita®  
Nienoord 13  
1112 XE Diemen  
Telefoon 088-3305111  
www.pelita.nl  
redactie@pelita.nl

## OPLAGE

5500

Pelita Nieuws verschijnt 6 x per jaar.  
Abonnement € 17,50 per jaar;  
opzegtermijn één maand voor begin  
nieuwe jaargang, uiterlijk 1 juli  
Losse nummers € 3,50  
IBAN NL05INGB0000515000

## REDACTIE

Anita Bontekoe  
Letty Bonfrère Breuring

## EINDREDACTIE

Hans van der Hoeven

## ONTWERP/OPMAAK

argante argante, amsterdam

## ADVERTENTIE VERKOOP

Stichting Pelita  
Telefoon 088-3305111  
www.pelita.nl  
redactie@pelita.nl

## DRUK

Zwaan Printmedia, Wormerveer

## ISSN

1835-7835

## © copyright

Stichting Pelita®, Diemen



**04 / MET IMMERZEEL**  
OP ONDERZOEK

**05 / INDISCHE BUURTEN**  
IN NEDERLAND (19)

**06 / WIETEKE'S WERELD**

**07 / OOST & WEST (6)**

**09 / INDIË IN NEDERLAND (1)**

**09 / BOEKENHOEK**

**10 / HALIN-VEILING**  
VOOR HET GOEDE DOEL (37)

**11 / BEKEKEN DOOR HABIB**

**12 / INTERNERING IN  
EN EVACUATIE UIT DE  
REPUBLICKEINSE KAMPEN**

**13 / KOUSBROEK EN  
HET HUMANISME**

**14 / HET BOEKJE**  
VAN VRUGTMAN (2)

**15 / JACOBS VAN WAARDE**  
VOOR NAOORLOGSE GENERATIE

**16 / GETUIGEN & TIJDGENOTEN**  
OP ZOEK NAAR VERHALEN

**16 / UIT HET OOG**

**17 / BRONBEEK IN BEELD**

**17 / INDISCHE EETTAFELS**

**18 / SELAMAT DATANG  
PELITA MASOEK SADJA®S**

**19 / PELITANIEUWS**  
PRIJSPUZZEL (55)

Overname van artikelen slechts met  
toestemming van de redactie en bron-  
vermelding.

ILLUSTRATIE OMSLAG:  
Berglandschap bij Poerwakarta,  
West Java. Schilderij van L.J. Eland  
(1884-1952)

# REDACTIONEEL



Komende maand is het weer zover: voor de 60e keer opent de Tong Tong Fair zijn deuren. Dit keer kunt u het evenement, dat inmiddels traditiegetrouw op het Malieveld in Den Haag plaats vindt, bezoeken van donderdag 24 mei t/m zondag 3 juni. De Indische jazzcomponist en -zanger Wouter Hamel vormt een van de topacts van het festival.

Ook in 2018 haken weer diverse Haagse (culturele) instellingen aan. Zo kunt u bijvoorbeeld op 30 en 31 mei bij het Nationaal Archief deelnemen aan een rondleiding door 'De wereld van de VOC'. De Tong Tong Fair zelf gaat in deze editie op zoek naar de 'Indische footprint': hoe 'verindischt' is Nederland? Van sambal als nationale smaakmaker en kipsaté in ieder eetcafé tot en met de invloed van Indische Nederlanders op de jazz, rock, pop en literatuur. Ook zoekt men het antwoord op de vraag op welke manier Nederlanders zich laten inspireren door deze Indische erfenis. De jubilerende Tong Tong Fair krijgt een nieuw uiterlijk en ook de routing binnen verandert. Terug van weggeweest is de imposante nachtblauwe bogentent (van buiten wit), die in een geüpdatete versie wordt opgebouwd. Het is het onderkomen van de Grand Pasar met het Tong-Tong-Podium als muzikaal hart. Ook Pelita is natuurlijk weer van de partij en kunt u daar terugvinden. We staan op een iets andere locatie dan u van ons gewend bent, maar welkom bent u evenzeer. Bezoek ons in stand nummer 1151, alwaar u onder andere informatie kunt krijgen over zaken die spelen rond de zogenaamde collectieve erkenning en de rol van Pelita daarin, onze vrijwilligersprojecten als Gotong Royong en cliëntondersteuning en natuurlijk onze 'gewone' werkzaamheden op het vlak van de wetten voor oorlogsgetroffenen, de sociale dienstverlening en de aanmelding voor ondersteuning door het maatschappelijk werk. Last but not least kunt u informatie krijgen over wat wij op onze Masoek Sadja's en Indische eettafels voor u in petto hebben in het kader van ons 70-jarig jubileumjaar.

En nu we het over het jubileumjaar hebben, Pelita organiseert op zaterdag 30 juni zijn zestiende Landelijke Molukse Ouderendag in de vertrouwde Veluwehal in Barneveld. De Pelita-documentaire "Achter elk zwijgen zit een verhaal, van opvang naar zorg" die naar aanleiding van ons jubileum werd gemaakt, zal in een aparte zaal voor belangstellenden te zien zijn. Aanwezigen op 30 juni krijgen tevens de gelegenheid mee te denken over de toekomst van de Molukse Ouderendag. De ouderendag is in de loop der jaren een begrip geworden binnen de Molukse gemeenschap, niet alleen als cultureel, maar ook als sociaal evenement. Het is altijd weer een blij weerzien met (oude) vrienden, kennissen en familieleden. Muziek, ook uit de jaren vijftig, theater, zang, dans, een moderne Molukse kledingshow, het is maar een greep uit het programma-aanbod, waarbij een keur aan Molukse artiesten en muzikanten hun opwachting zullen maken.

In de zalen staan standhouders met diverse producten en er is een speciale stand met voorlichtingsmateriaal ten behoeve van Molukse ouderen. Allerlei Molukse gerechten en dranken zijn tegen redelijke prijzen verkrijgbaar. Voor vragen over de wetten voor oorlogsgetroffenen kan men ook hier bij de Pelita-stand terecht. Een medewerker van de Pensioen- en Uitkeringsraad is aanwezig om uw vragen te beantwoorden. De dag die om 10.00 uur begint, eindigt om 17.00 uur en is bedoeld voor personen van 55 jaar en ouder. Er is een inloop van een uur dus om 11.00 uur gaat het daadwerkelijke programma van start. De toegangsprijs bedraagt € 8,00 per persoon. Wilt u meer informatie, bel ons op 088-3305111 of stuur een e-mail naar [info@pelita.nl](mailto:info@pelita.nl), schroom niet en het is misschien een open deur, maar we zien uit naar uw komst!



#### Comité van aanbeveling:

Marion Bloem  
Adriaan van Dis  
Wieteke van Dort  
Boudewijn de Groot  
Ernst Jansz  
Yvonne Keuls  
Frans Leidelmeijer  
Liesbeth List  
Willem Nijholt  
Winnie Sorgdrager  
Rocky Tuhuteru  
Hans Wijers

# MET IMMERZEEL OP ONDERZOEK



Bert Immerzeel was sinds jaar en dag verbonden aan zowel de Pensioen- en Uitkeringsraad als Stichting Pelita. Hij heeft zich in zijn werk over een lange periode intensief gericht op de verificatie van gebeurtenissen tijdens WO II in Nederlands-Indië en aansluitend de Bersiapperiode. Het leverde indrukwekkende historische verslagen op. Een aantal van zijn vaststellingen willen wij u niet onthouden.

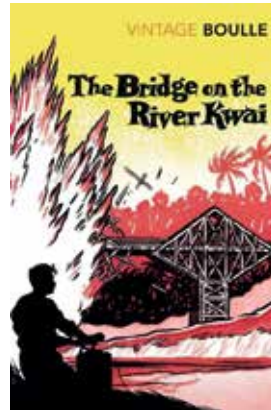
## 'DE BRUG OVER DE RIVIER KWAI HEEFT NOOIT BESTAAN'

Zo kopte de Spaanse kwaliteitskrant *El Pais* kort geleden. Volgens het blad was sprake van een verzinsel, handig gebruikt door de commercie. Is dit wel juist? Wat is de waarheid? We gaan op zoek naar het antwoord. Een korte vertaling van het artikel in *El Pais*, 12 augustus 2017:

"Van de beroemde oorlogsbruggen weten we dat die bij Remagen niet meer bestaat. De conclusie met betrekking tot de brug over de rivier de Kwai lijkt vreemder: deze brug heeft nooit bestaan. En tóch, raar maar waar, je kunt hem bezoeken. De brug over de rivier de Kwai, die van de film van David Lean uit 1957, is eigenlijk een verzinsel van de auteur van het boek waarop de film is gebaseerd, *Le pont de la rivière Kwai* (1952), van de Fransman Pierre Boulle. De brug heeft nooit bestaan, maar werd toch, dankzij het verlangen van vele filmfans, uiteindelijk gematerialiseerd. Over de Kwai (Khwaë in het Thai) lag geen enkele brug die voldoende leek op die in de film. Omdat vele reizigers op zoek gingen naar de brug, en de Thaise overheid besefte dat hier geld te verdienen was, werd een mooie brug uit de Tweede Wereldoorlog over de Mae Klong aangewezen als zijnde de bewuste brug, en werd de naam van de rivier veranderd in Kwai. De 346 meter lange brug die de reiziger nu kan bezoeken na een comfortabele reis vanuit Bangkok, in de buurt van Kanchanaburi, is een metalen brug die de Japaners vanuit Java hadden gebracht. Tijdens de oorlog lag deze naast een andere houten brug die door krijgsgevangenen was gebouwd en die nogal leek op de versie uit de film. Beide bruggen werden door de Britten in 1945 gebombardeerd; alleen de metalen brug werd later hersteld." Aldus *El Pais*.

Een opmerkelijk bericht. Is de werkelijkheid hier volledig aangepast aan de fictie? In de toeristische lectuur wordt er wat vaag over gedaan, of op zijn minst de indruk gewekt dat de huidige toeristische attractie de échte brug over de Kwai is, de brug uit de film: "De Bridge on the River Kwai ligt ongeveer 5 kilometer van het centrum van Kanchanaburi en is het originele exemplaar." (Thailandtotaal.nl) "In 1945 werden de bruggen vernietigd door bombardementen van de geallieerden. Later is de stalen brug weer in ere hersteld en wordt tot op de dag van vandaag nog steeds gebruikt door lokale treinen. Je kunt er gewoon overheen wandelen en rustig foto's maken." (www.tipsthailand.nl)

"Deze brug van beton en staal is wereldberoemd geworden door de speelfilm *The Bridge on the River Kwai* uit 1957 en is vandaag de dag nog steeds in gebruik." (www.expedia.nl)



- ① Het boek van Pierre Boulle.
- ② De brug nu.

Natuurlijk heeft de reissector er baat bij om een beetje vaag te doen over de werkelijke aard van de brug. En helemaal onjuist is het nu ook weer niet wat op deze sites wordt geschreven. De huidige brug die wordt verkocht als 'Bridge over the River Kwai' maakte wel degelijk deel uit van de dodenspoorlijn. Hij heeft echter weinig te maken met het verhaal van Boulle, en niets met de filmversie van David Lean, waarvoor overigens opnamen werden gemaakt in Ceylon.

In Wikipedia lezen we, – en deze versie mag als waar worden aangemerkt –, dat de brug die in het boek is beschreven, over de 'rivier Kwai', niet echt is. "De schrijver Pierre Boulle is nooit in de buurt van de brug geweest. Hij wist echter, dat de 'dodenspoorlijn' parallel aan de rivier de Kwae liep en hij nam daarom aan, dat het de Kwae was waar net ten noorden van Kanchanaburi de oversteek werd gemaakt. Dit was een onjuiste veronderstelling. De brug lag in werkelijkheid over de Mae Klong rivier. (...) In feite zijn er twee bruggen gebouwd: een tijdelijke houten brug (voltooid februari 1943) en een permanente staal-/betonbrug een paar maanden later (juni '43). Beide bruggen werden twee jaar gebruikt tot ze door de geallieerde bombardementen werden vernietigd. De stalen brug werd gerepareerd en is nog steeds in gebruik."

Toen de Thaise overheid in 1960 besloot om de rivier te hernoemen, zal het voor de Thailanders even wennen zijn geweest. 'Khwaë/Kwai' betekent namelijk rivier in het Thais. De Mae Klong werd dus voor het gemak, of voor de centen, omgedoopt in 'rivier Rivier'. Zoiets. Het was een goede beslissing. Inmiddels kan Kanchanaburi en omgeving, waaronder de brug, rekenen op zo'n drie miljoen bezoekers per jaar. De titel van het *El Pais*-artikel, *De brug over de rivier Kwai heeft nooit bestaan*, is verwarrend. Als onder 'De brug over de rivier Kwai' de brug uit de film wordt bedoeld, dan is deze titel juist. Echter, als verwezen wordt naar de huidige toeristische attractie, dan is de titel onjuist. Direct onder de titel staat namelijk een afbeelding van die zelfde door dwangarbeiders aangelegde spoorbrug. En dús moeten we het artikel zó interpreteren dat het over díe brug gaat. En dus luidt onze conclusie met betrekking tot de titel: grotendeels onwaar.

Mocht u willen reageren op dit artikel, stuur dan een e-mail naar: bert.immerzeel@gmail.com

# INDISCHE BUURTEN IN NEDERLAND

(DEEL 19)



## ROTTERDAM

Veel Nederlandse gemeenten hebben straatnamen die verwijzen naar Nederlands Oost- of West-Indië. Verwijzingen naar (delen van) eilanden, plaatsen, rivieren, bergen, vulkanen, samenvattende namen (zoals Insulinde) en namen van personen (zoals gouverneurs-generaal Pieter Both of de nu zo omstreden J.P. Coen). Onder regie van initiatiefnemer Dick Rozing werken verschillende auteurs aan het boek *Onze Indische Buurten*. Student Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht, Rens Bleijenberg, beschreef de Indische buurten van Rotterdam. In dit artikel leest u over de ontstaansgeschiedenissen van Katendrecht en Schiedmond. De foto's zijn gemaakt door Dick Rozing.

### Indische buurten Rotterdam

In tegenstelling tot andere grote steden, zoals Amsterdam en Den Haag, kent Rotterdam geen grote Indische buurt. De eerste koloniale straatnaamverwijzing was de Javastraat, die in 1866 werd gegeven door particulieren. Daarna duurde het ruim twintig jaar voordat er nieuwe Indische straatnamen volgden. Rotterdam kent daarentegen wel een grote Afrikaanderbuurt met straatnamen als Transvaal en Oranjevrijstraat, die verwijzen naar de voormalige Boerenrepublieken in het huidige Zuid-Afrika. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is, dat Rotterdam lange tijd geen straatnaamcommissie kende. In principe was het voor particulieren dus mogelijk ideeën aan te dragen voor nieuwe straatnamen. De aanvraag werd voorgelegd aan de dienstdoende ambtenaar en op deze manier konden particuliere ideeën gebruikt worden. Een verklaring kan dus zijn dat, er onder de bevolking in Rotterdam minder aandacht was voor de kolonie Nederlands-Indië en meer voor de Boerenoorlog. Met de invoering van de straatnaamcommissie in 1941 veranderde dit systeem. Na

de Tweede Wereldoorlog nam het aantal koloniale straatnaamverwijzingen toe.

### Katendrecht

'Kun jij de Kaap aan?' luidt de hedendaagse slogan van de wijk Katendrecht. Katendrecht staat bekend om haar roemruchte verleden. De geïsoleerde ligging van de wijk bood onderdak aan vele cafés, raamprostitutie, de eerste tattooshop van Nederland (Tattoo Bob) en bordelen op onder andere de Delistraat en Atjehstraat. Daarnaast stond 'De Kaap' ook bekend als China Town. Een groot aantal Chinezen was na de Eerste Wereldoorlog blijven hangen in de Rotterdamse haven, nadat zij niet meer aan het werk konden in de Engelse havens wegens de terugkomst van Engelse soldaten. Van oudsher is Katendrecht een agrarische nederzetting. Door de enorme groei van Rotterdam in de tweede helft van de negentiende eeuw kwam Katendrecht steeds dichterbij Rotterdam aan te liggen. Mede door de toenemende werkgelegenheid in de Rotterdamse havens groeide Rotterdam tussen 1850 en 1900 uit tot een stad van 320.000 inwoners. In Katendrecht werden de werkzoekenden ondergebracht in 45.000 nieuwe woningen, die in de voorgaande decennia gebouwd waren. In de periode van 1898 tot 1905 werd het oude dorp gesloopt voor de aanleg van de Maashaven en de nieuwe hoogwaterkring. Door de aanleg ontstond het nieuwe schiereiland Katendrecht. Vanaf 1905 is de wijk volgebouwd met kleine huizen voor de nieuwe arbeiders, met een tuin als optie. Zo veranderde Katendrecht in korte tijd van een klein dorp naar een wijk in Rotterdam. De groei van de wijk zorgde voor nieuwe straten, die natuurlijk ook nieuwe namen nodig hadden. De Sumatraweg was de eerste straatnaam in Katendrecht die refereerde aan de koloniën. Op 13 maart 1888 besloot het Rotterdamse college van B en W tot het bevestigen van deze

naam. De naam Sumatra was al bekend in het gebied. Het eiland bij de Hillekade, dat tegenwoordig niet meer bestaat, werd in de volksmond ook Sumatra genoemd. Op 27 juli 1894 volgden met de Atjehstraat, Delistraat en Timorstraat drie andere veel voorkomende verwijzingen naar de koloniën. Een leuk detail is, dat de ligging van deze straten gebaseerd werd op de werkelijke geografische ligging van de gebieden in Nederlands-Indië. De laatste straat uit deze periode is de Lombokstraat, hiertoe werd besloten op 2 november 1896. Na de oorlog raakte het gebied in het slop: de huizen verloederden en de sfeer werd grimmiger. Tegenwoordig is de wijk dit verpauperde imago kwijtgeraakt. In het stadsvernieuwingplan uit 1974 werd al het einde van het Rotterdamse prostitutiecentrum aangekondigd en vanaf 1978 begon de gemeente met het uitvoeren van stadsvernieuwingen in de wijk. Naast deze oorspronkelijke bebouwing verrees in 2007 nieuwbouw aan de twee nieuwe straten: het Ambonpad en het Tarakanpad. Door de renovaties, de nieuwbouw, de Erasmusbrug en de verbinding met het centrum door de aanleg van de Rotterdamse metro is Katendrecht uit de luwte verdwenen en is de wijk aantrekkelijker geworden. Het oude zeemanskwartier is tegenwoordig een levendige wijk met cafés, restaurants, theater en bijzondere winkels aan het Deliplein.

### Schiedmond

De wijk Schiedmond ligt in Delfshaven en wordt begrensd door de Speedwellstraat, de Pelgrimstraat, de Westzeedijk en de Nieuwe Maas. De woonwijk is redelijk nieuw. Tot aan de jaren zestig kende Schiedmond veel bedrijvigheid en kenmerkte de wijk zich door de vele havenbedrijven die zich hier vanaf het midden van de negentiende eeuw hadden gevestigd. In de jaren zestig van de twintigste eeuw vertrokken veel van deze bedrijven naar de nieuwere havens, waardoor de haven van Schiedmond



Sibajakstraat.

overbodig werd. Na enkele jaren leegstand begon de gemeente Rotterdam in de jaren tachtig met de herstructurering van het gebied. Door de sloop van de oude bedrijfspanden kwam er ruimte vrij voor nieuwbouw. Al snel werden hier dan ook eerste sociale huurwoningen opgeleverd. De eerste straten werden in 1982 benoemd en de bouw van de wijk werd voltooid in 1989.

De straatnamen in dit gebied zijn opvallend en verwijzen naar de schepen die voor de Rotterdamse Lloyd voeren: Indrapoe-rastraat, Slammatstraat, Japarastraat, Dem-poststraat, Baloeranstraat, Kedoestraat en Sibajakstraat. Voor deze scheepsnamen koos de Lloyd op haar beurt voor een gedeelte voor topografische namen, gebaseerd op gebieden, bergen en vulkanen in Nederlands-Indië. Japara verwijst bijvoorbeeld naar een regentschap op Java, en de Indrapoera is vernoemd naar een vulkaan op Sumatra. Al deze schepen hebben hun



eigen geschiedenis. In het stadsarchief van Rotterdam zijn de scheepsjournalen van deze schepen bewaard gebleven. De verhalen van de schepen zijn allemaal geschiedenissen op zich met de gemene deler, dat zij allen personen en vracht vervoerden tussen Rotterdam en Nederlands-Indië.

De Slammat en de Indrapoera waren vanuit de bekendste schepen van de rederij in deze tijd. Hiermee werden vooral soldaten vervoerd richting de kolonie. De schepen Dempo en Baloeran waren op hun beurt ware hotels op het water. Het havenfront van toen is nu de plek waar twee grote flats staan: De Indrapoera- en Baloeranflat. Dit zijn twee langgerekte flats die doen denken aan de vorm van de schepen. De scheepvaartgeschiedenis van de Lloyd is hier dus zelfs doorgedrongen tot in de architectuur. De herinnering aan de Lloyd en haar schepen zijn zodoende dus gefixeerd in de straatnamen en architectuur van Schiemond. Een mooie plek voor



deze straatnamen, want het is nog geen twee kilometer van de in het Lloydkwartier gelegen Lloyd-pier, de pier waarop de schepen zich klaarmaakten voor hun lange reis naar Nederlands-Indië.

#### UW BIJDRAGE IS GEWENST

U kunt een bijdrage aan het project leveren door uw verhaal te delen. Woont u in een Indische buurt of straat en heeft u er mooie, boeiende herinneringen aan, stuur dan uw reactie of foto's naar [info@indischebuurten.nl](mailto:info@indischebuurten.nl). Ook kunt u het initiatief financieel steunen en alvast het boek reserveren. Kijk op [www.indischebuurten.nl](http://www.indischebuurten.nl) voor de nieuwste teksten, prenten en foto's per gemeente, of bezoek de Facebook-pagina *Indische buurten* voor actuele informatie.

## WIETEKE'S WERELD

# TOURNEE 'PELITA 70 JAAR'

De eerste voorstelling is geweest van de Pelita Jubileum tournee. Ais Lawa-Lata en ik togen naar Leeuwarden en ik werd op het station opgehaald door architect Heiko en zijn vrouw. Onderweg liet hij mij mooi gerestaureerde arbeidershuisjes zien en we bespraken het succes van Leeuwarden als Europese culturele hoofdstad. Al snel kwamen we aan bij het buurthuis waar de koempoelan gehouden zou worden. Ik werd verwelkomd door de coördinatoren Ria en Tonny. 'Het is buitengewoon druk omdat jullie komen,' zei Ria. Binnen was het mooi versierd en ik kreeg meteen koffie met kwee kwee. Eerst ben ik gezellig bij de mensen gaan zitten en ontmoette al talrijke kenallans. 'Wilt u lootjes kopen?' 'Ja natuurlijk wil ik lootjes kopen.' De band Rawit speelde uitstekend en behoorlijk luid, alsof het een feest voor jongeluijtes

betrof. Heerlijk om jong en oud podjo podjo te zien dansen. Even later konden we alweer eten opscheppen. Ria had lekker gekookt. Sajoer lodeh, rendang, tempoh, atjar, kroepoek, kip, van die luciferstokjes patat en tjendol! Ais Lawa-Lata en ik begonnen met het eerste gedeelte van ons optreden en er werd heerlijk meegezongen. Met ons tweede optreden bewoog Ais zich onder het publiek en liet enkele oudere gasten meezingen. Mijn lied 'Met de rollator op stap' had ook veel succes en Ais eindigde met de gospel 'Sohbat'.

Het tweede Pelita optreden was in Zwolle. We kwamen binnen en zagen de mensen meedoen met podjo podjo les. Eigenlijk kan ik dat zelf helemaal nog niet goed en had ik best even mee willen oefenen, maar ik ben toch maar mijn koffer gaan uitpak-

ken en mijn sarong en kebaja gaan uithangen. Wat ik hier zo leuk vond van de feestmiddag was, dat er kraampjes waren met tweedehands spullen: Sieraden vanaf 25 cent, sarongs, sjaals, speelgoeddiertjes, Indonesische kleding voor volwassenen en kinderen, allemaal voor de Pelita kas. Er was ook een boekentafel, waar je gratis een boek kon meenemen. En natuurlijk waren er tafels met heerlijkheden te koop als koningskroon, kwee lapis en andere zoete lekkernijen. In een van de ruimtes was een balie ingericht met het eten en de hartige koekjes zoals risolles, pasteitjes en lêm-pêrs. Ach wat verrukkelijk allemaal. Zoals je vaak ziet, kochten mensen ook maaltijden en koekjes om thuis op te snoepen. Wat is het toch belangrijk, dat Pelita zulke Masoek Sadja's organiseert. Je bent onder gelijkgestemde zielen. Bij een gesprek



foto: Rien Eijbersen

heb je maar een half woord nodig. En voor mij is het heerlijk optreden, want ik kan het gewoon over gêmês en mlêmpêm hebben. (Bij een Hollands publiek moet je uitleggen dat gêmês is, als je een kind of dier wilt knuffelen en dat mlêmpêm is als de kroepoek zacht wordt. Alleen rond Arnhem hebben ze daar een woord voor: slof!) Het is toch fantastisch, dat we een gedeeld

verleden hebben en gedeelde gewoontes. Op zulke bijeenkomsten is de sfeer meteen ongedwongen en enthousiast. Je hebt aan twee woorden voldoende, net als de twee Indo's bij een hunebed. 'Al?' 'Al.' Vraagt iemand mij: 'Waar is uw man?' 'Thuis.' 'Loh, waarom?' 'Al bossen.' (beu) Iedereen zingt mee, kent niet alleen de oude liedjes maar ook de nieuwe liedjes.

Telkens hoor ik ook nieuwe grapjes. Vraagt de Hollandse vriendin: 'Tante hoe heet dat lekker warme broodje met vlees?' 'Ba pao, meis. Is te koop in de toko.' Gaat die Hollandse vriendin naar de toko en vraagt: 'Mag ik van u twee warme papoea's?' Ik verheug me op de optredens bij de andere Masoek Sadja's!

## 6

## OOST &amp; WEST

Eerder in Pelita Nieuws liet Cary Venselaar de kunstenaar W.O.J. Nieuwenkamp aan het woord over de zes grote reizen die hij naar Nederlands-Indië maakte tussen 1898 en 1937. Aansluitend vertelde hij ons in de reeks 'Schatgraven in de Indische kunst' meer over de belevenissen van Nieuwenkamp in Indonesië en zijn werk daar. Misschien herinnert u zich dat nog. Nu mogen wij u opnieuw verrassen met onderzoek van Venselaar aan de hand van prenten uit de enorme nalatenschap van Nieuwenkamp die hij bespreekt onder de titel Oost en West. Het levert een aantal nieuwe aangrijpende beschouwingen op. Dit keer over Bali.



Een deel van de drieduizend dansers (!) die wachten op hun deelname aan een speciale uitvoering van de kecak-dans voor de tempel van Tanah Lot op Bali in 2004.

### Gelijkgestelden en overbevolking

Aan het eind van zijn reisverslag uit 1937 naar Bali schreef Nieuwenkamp een paar losse artikelen. Aardig om te lezen, want voor de oorlog maakte helemaal niemand zich al zorgen over overbevolking. Dat is nu wel anders. In sommige opzichten was hij zijn tijd ver vooruit.

### Overbevolking, een noodlottig gevolg van onze beschaving.

*Evenals Java, begint ook Bali overbevolkt te geraken. Vóór onze vestiging op het eiland (omtrent 1850) bedroeg het aantal inwoners misschien een half miljoen of wat meer. Epidemieën en onderlinge oorlogjes hielden dit aantal wel zoowat op hetzelfde peil, zoodat er steeds ruimte en rijst was voor een ieder. Onder ons bestuur, door betere hygiënische toestanden, die wij hebben geschapen -gedeeltelijk uit zelfbehoud- en doordat het onderling oorlogvoeren onmogelijk is gemaakt, is het aantal inwoners verontrustend gestegen. Daar valt ons bestuur natuurlijk geen enkel verwijt van te maken, dat is nu eenmaal het noodlottig gevolg van onze beschaving. Daar lijden wij ook in Nederland onder, en niet alleen in Nederland. De volkstelling van 1930 vertoonde de volgende cijfers. Baliërs 1.092.037; Chineezers 7.629; andere vreemde Oosterlingen 1.324. Europeanen en daarmede gelijkgestelden 403. Totaal 1.101.393 inwoners. Dit aantal is nu, na zeven jaar, zeker wel weer belangrijk gestegen! Waar moet dat heen?*

### Europeanen en daarmede gelijkgestelden, schreef Nieuwenkamp.

De gegevens verkreeg hij van het gouvernement in Singaradja. Voor die tijd kwamen er zelden vreemdelingen uit het westen. Blanken, witte mensen, ze vormden een nieuwe kaste die naar de hoogste plaats verheven werd als gevolg van hun militaire macht en kennis. Die eerste blanken waren op een uitzondering na politici en militairen. In Indië was iedereen ongelijk. Iedereen werd en wordt er op zijn afkomst beoordeeld. Was je in een kampong geboren, dan had je een andere status als wanneer je wieg in Holland

gestaan had. Als je überhaupt een wieg gekregen had, want zelfs een stijfselkissie uit de Jordaan was in Indië voldoende om je in status een flink stuk te verheffen boven die van de lokale bevolking. De Nederlands-Indische overheid sprak over gelijkgestelden, ze maakte dus onderscheid tussen Europeanen, Chinezen, Javaanse vorsten, hun hoofden en het gewone volk. Discriminatie door de overheid was heel gewoon

### Gelijkgestelden?

Status speelde een overwegende rol bij huwelijk en beroep. Gelijkheid, vrijheid, broederschap was een Frans bedenkfel, mooi als het goed uitkwam. Voor het merendeel van de inheemse bevolking zal dat slecht zijn uitgekomen. Kasten waren niet eens door Europeanen bedacht, dat systeem was al eeuwen oud. Over achtergestelden werd niet gerept en vrouwen telden al helemaal niet mee, die werden in elke rang of stand achtergesteld. Maar het kon wel handig zijn een vrouw te huwen uit een goed nest. Andersom had een vrouw de mogelijkheid een stapje, zelfs een flinke stap omhoog te klimmen op de maatschappelijke ladder door een man uit betere partij te kiezen, in geval er wat te kiezen was.

*De eilanden Penida, Tjeningan en Lombok, die gerekend worden tot de afdeling Kloengkoeng te behooren en op korten afstand, ten zuiden daarvan liggen, zijn ook al overbevolkt. Elk plekje op deze onvruchtbare koraaleilanden, dat daar maar enigszins voor in aanmerking komt, is voor den landbouw in beslag genomen. Tegen de berghellingen ziet men vaak bebouwde terrasjes van enkele vierkante meters oppervlakte, waarvan de bijeengegaaarde grond door muurtjes van opeen gestapelde koraalbrokken zorgvuldig bijeen wordt gehouden. Daar de poreuze bodem het regenwater snel absorbeert, is hier van natten rijstbouw als op Bali, geen sprake. Aan goed drinkwater is, door deze oorzaak, groot gebrek...*

...Oudtijds, onder de vorsten, dienden deze eilanden als ballingsoord voor misdadigers en politieke tegenstanders. Ook die hebben zich onrustbarend vermeerderd. De bevolking is nu tot twintigduizend gestegen. Daarvoor valt op die onvruchtbare eilanden niet genoeg voedsel te produceeren. Daarom heeft men, in het begin van dit jaar, drie duizend bewoners van Penida naar Bali overgebracht, waar zij, in een dun bevolkt gedeelte van de afdeling Djembrana, in drie nieuwe dorpen zijn ondergebracht, terwijl zij, in de naaste omgeving onontgonnen grond ter cultiveering hebben gekregen. Maar op Penida zal de bevolking de leemte, ontstaan door het vertrek van die drieduizend wel spoedig hebben aangevuld. En ook de bevolking van de drie nieuwe dorpen zal voorzeker het bijtje er niet bij neerleggen, en zoo heel veel terrein is daar ook al niet meer beschikbaar. Op Bali zelf is het hoofdvoedsel, dat is rijst, ook al niet te overvloedig aanwezig, niettegenstaande de buitengewone vruchtbaarheid van een groot gedeelte van het land. In Kloengkoeng b.v. is de oogst

per bouw ten minste tweemaal zoo groot als op Java, en toch is daar nauwelijks voldoende voor de tempelfeesten en de dagelijksche behoefte. In midden-Bali heerscht vaak gebrek aan rijst en behelpt de bevolking zich met knolgewassen. Eén misoogst en heel Bali is in last, want de Baliërs hebben geen middelen meer beschikbaar om eventueel voedsel van elders te betrekken. Het is een moeilijk probleem, die overbevolking van Bali, die niet zoo ver meer verwijderd is, vooral ook omdat de bewoners zoo gehecht zijn aan hun eiland – en niet zonder reden – dat zij het verlaten daarvan als de zwaarste straf beschouwen, die er te bedenken valt.

Als Nieuwenkamp geweten had hoeveel buitenlanders nu jaarlijks op Bali vertoeven, of hoe groot het aantal bewoners er nu is, zou hij dat nooit willen geloven. Ondenkbaar. de huidige bevolking van Bali telt nu ongeveer 3,5 miljoen mensen. Maar waar het heen moet weet nog steeds geen mens. Zeker niet als er een vulkaan op uitbarsten staat!

## INDIË IN NEDERLAND

1

**Leeft Indië nog? En waar vindt men Indië dan in Nederland? In deze serie gaat Monnique Haak op zoek naar organisaties en tentoonstellingen in Nederland waar bezoekers Indië nog kunnen tegenkomen. Directeur Yvonne van Genugten vertelt over 'haar' Indisch Herinneringscentrum (IHC)**

*Leeft Indië nog?* "Ja. Indië leeft niet alleen. 'Indië is hot.' Dat zei professor doctor Remco Raben al in 2016. Dat was bij de aanvaarding van zijn ambt aan de UvA van bijzonder hoogleraar koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis. Raben doet zijn werk in samenwerking met ons Indisch Herinneringscentrum. Indië is hot, zei hij toen. Dat merk ik nog steeds. De digitale actie #ikherdenk spreekt veel jongeren aan. Op 15 augustus is #ikherdenk trending topic op twitter. Het is een dag van herdenken en herinneren. Persoonlijk zie ik het ook. Mijn dochter gaat met oma mee naar de HONI – herdenking in Den Bosch."

*Uw eigen Indische moeder leeft nog?* "Oma, mijn moeder, is net 78 jaar geworden. Dat maakt het heel vergankelijk. Vorige maand overleed de zus van mijn moeder. Deze zus is de eerste die is gestorven uit dat ouderlijk gezin van negen kinderen. Tijdens de crematie werden de kleine herinneringen van het gezin in de kamptijd naar voren gehaald."

*Wat wilt u in uw werk bij het IHC de mensen meegeven van het gedachtegoed van uw moeder en haar ouderlijk gezin?* "Het is soms wel belastend wanneer mensen op elke Indische familie hetzelfde stempel drukken. Mijn Indische familie van moe-

derskant is bijvoorbeeld niet zo van de erkenning. Terwijl vaak wordt gedacht dat Indische mensen erkenning willen. Educatie is wat mij betreft daarom niet alleen voor de jeugd bedoeld, maar ook voor de volwassenen. Voor alle Nederlanders. Voor de jeugd en voor volwassenen heeft het IHC voorgaande jaren in een trailer een rondreizende tentoonstelling gehouden. Deze Wereld Express was een interactieve tentoonstelling over actuele thema's van nu tegen de achtergrond van de Nederlands – Indische geschiedenis. Dus ook de koloniale sporen in de oorlog. Volwassenen en kinderen leren bij elke tentoonstelling over de geschiedenis en ze leren ook iets over zichzelf. In de trailer konden bezoekers een interactieve 'quiz' invullen, met thema's als racisme, anders-zijn en uitsluiten van anderen."

*Wat is de betekenis van het Indië van toen voor het Nederland van nu?* "We kunnen nu lering trekken uit de gebeurtenissen van vroeger. We worden ons bewust van wat er destijds is gebeurd. En wat dat betekent voor nu. Veel van de verhoudingen van toen zijn nog niet verdwenen uit de samenleving van nu. Bijvoorbeeld de man-vrouw verhouding. Als directeur word ik door sommige oudere Indische mannen toch aangesproken met 'meisje'. Dat verbaast mij zeer. Een ander voorbeeld is het Nederlandse denken over migratie. De groep Indische mensen wordt vaak als het goede voorbeeld van migratie gezien. Maar deze groep heeft daarbij wel veel van zichzelf laten liggen. Weer een andere Nederlandse typering over Indische mensen gaat



over de bescheidenheid. De Indische mensen zouden veel te bescheiden zijn. Als ik naar mezelf kijk, dan roep ik blijkbaar niet hard genoeg. Ik vind van alles en het komt er echt wel uit, maar op een andere manier."

*Het IHC is net verhuisd van Bronbeek naar Den Haag. Wat zijn uw doelen?* "Ik ben echt een bouwer. Met concrete doelen. Eerst zal ik hier in Den Haag de organisatie goed op de rails zetten. We gaan er een centrale ontmoetingsplek van maken, samen met andere Indische en Molukse organisaties. Het IHC is er voor mensen die zelf in Nederlands-Indië hebben gewoond. En voor historisch geïnteresseerden. Maar ook voor jongeren die hun roots zoeken in het nostalgische en het culturele aspect. Kortom, het IHC is er voor Indische mensen, Molukse mensen en alle andere Nederlanders. Een ander doel is de inrichting van een museum en een tentoonstellingsruimte samen met het Moluks Historisch Museum. Daar kunnen bijvoorbeeld scholen naar toe komen. We gaan straks zelf de klassen hierheen halen. Wat bezoekers hier willen vinden is goede inhoud. Objectieve informatie. Dat zullen ze terugvinden in de verschillende thema's door de jaren heen." ►

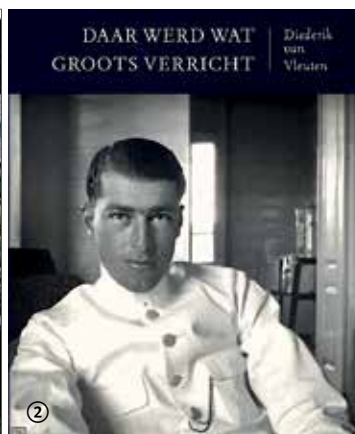


*Kunt u een voorbeeld noemen?* “We zijn momenteel bijvoorbeeld het kenniscentrum repatriëring aan het ontwikkelen. De repatriëeringslijsten liggen nog verspreid in heel Nederland. Er wordt een website gebouwd. Op die website kunnen bezoekers straks vinden op welke boot hun grootouders zaten. Maar ook wat er tijdens die reis gebeurde. Uiteindelijk kunnen mensen zelf

reisverslagen aan de website toevoegen. Deze website wordt geïntegreerd in de vaste tentoonstelling.”

*Wat treft u zelf het meest bij uw werk bij het IHC?* “Mijn werk is prachtig werk. Ik merk dat ik mensen heel blij kan maken. Omdat er hier een plek is waar mensen antwoorden krijgen. En ze kunnen er zelf ook verhalen

heer brengen. Het is wel keihard werken. Een nieuw museum, een nieuwe tentoonstelling. Soms moet ik zien te voorkomen, dat ik een soort ploeteraar wordt. Toch gaat het erom, dat je met al je werk mensen kunt raken. En, dat ze hier naar toe komen. Bijzonder daarin vind ik de herhaalbezoekers. Als bezoekers eenmaal gegrepen zijn, laat het ze niet meer los. Dan denk ik: hier doe ik het voor.” ●



Omdat de laatste tijd leuk en interessant leesvoer zich in bijzonder rap tempo aandient, hebben we besloten telkens een aantal boeken tegelijkertijd te bespreken.

#### ① 'Cosman Citroen (1881-1935)'

Veel Nederlandse architecten trokken in het begin van de twintigste eeuw naar het zich snel ontwikkelende Nederlands-Indië. Het was de 'gouden periode' van de Nederlandse architectuur in de tropen.

Cosman Citroen (1881-1935) bepaalde in belangrijke mate het gezicht van Soerabaja, het belangrijkste handelscentrum van Indonesië. Zijn gemeentehuis bindt traditie aan moderniteit en is met galerijen en een dubbel dak perfect ingesteld op een tropisch klimaat. Citroens laatste ontwerp, het kantoorgebouw voor Borsumij, is een toonbeeld van moderniteit: rechthoekig met een plat dak, uitgevoerd in betonskelet met brede vensterstroken. Citroen had door zijn opleiding gedeeltelijk een kunstnijverheidsachtergrond, zoals goed te zien is in het luxueuze interieur van de villa Tan Tjwan Bie, waar hij ook de teakhouten plafonds en lambriseringen vormgaf, evenals de hanglampen, het glas in lood en de vloer met bijzondere geometrische patronen. Het boek volgt in hoofdlijnen de dissertatie van Santoso van de Universiteit van Brawijaya in Indonesië. Naast het werk in Surabaya, komt het oeuvre van de architect in Sema-

rang, Malang en Jember aan de orde. Zijn nevenfuncties, die veelal zijn interesse voor de cultuur van Oost-Java weerspiegelen, worden ook besproken. Om een goed beeld te krijgen van de carrière van Citroen, is de chronologie zoveel mogelijk aangehouden. Het boek poogt de karakteristieken van zijn werk te definiëren en hem te positioneren binnen de architectenwereld van Soerabaja aan het begin van de twintigste eeuw. Ook bekijkt het hoe hij bouwstijlen uit Nederland aanpaste aan de omstandigheden in de tropen en in welke ontwerpen hij schatplichtig is aan de traditionele bouwkunst van Oost-Java.

'Cosman Citroen (1881-1935)  
Architect in 'booming' Soerabaja  
Joko Triwinarto Santoso  
Verloren b.v. uitgeverij  
ISBN 978 90 8704 719 1  
€ 15,00

#### ② 'Daar werd wat groots verricht'

Precies tien jaar geleden kreeg Diederik van Vleuten van zijn vader het Indische familiearchief overhandigd. Zeven dozen vol brieven, documenten, dagboeken en fotoalbums waarin het verhaal wordt verteld van drie generaties Van Vleuten in de Oost. In dat archief bevonden zich ook de bijna 700 pagina's tellende memoires van Diederiks oudoom Jan. Met scherp oog voor detail doet Jan daarin verslag van de grote veranderingen die zich tijdens zijn leven in de

wereld voltrokken en die als een waterval over hem en zijn generatie heen kwamen. Het is het persoonlijke verhaal van een kindertijd op Java, een jeugd in Nederland, een opleiding in Zuid-Afrika en in 1930 de terugkeer naar Indië. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog maakt Jan aan den lijve het historische drama mee van de Japanse bezetting van de archipel en de daaropvolgende Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Hij is ooggetuige van de politieke acties en het onafwendbare afscheid van Nederlands-Indië.

In *Daar werd wat groots verricht*, dat als ondertitel 'De overdracht van een Indisch familiearchief' zou kunnen dragen, vertelt Diederik van Vleuten over het leven van zijn oudoom, die zijn memoires niet schreef omdat hij zichzelf zo belangrijk vond, maar beseftte dat hij in een buitengewoon belangrijke tijd had geleefd. Gebruikmakend van het ongekennd rijke fotomateriaal uit het eigen archief, plaatst hij de lotgevallen van zijn familie tegen de achtergrond van de grote geschiedenis van Nederland en de ondergang van het koloniale imperium in Zuidoost-Azië. Eerder gebruikte Diederik van Vleuten hetzelfde materiaal, dat nu in boekvorm verschijnt, voor zijn zeer succesvolle solo-debuut in het theater, waarmee hij in het hele land volle zalen trok. NRC noemde het toen cabaret op topniveau, dat informeert als een documentaire en indruk maakt als theater, dat zich niet in één genre laat onderbrengen'.

'Daar werd wat groots verricht'  
Diederik van Vleuten  
Uitgever Hoogland & van Klaveren  
ISBN 978 90 8967 258 2  
€ 34,90

### ③ 'Zoals ik jou ken, ken jij mij'

Een anonieme Yvonne Keuls verzamelde 44 jaar geleden de moed om bij een signeesessie de door haar bewonderde Hella S. Haasse (1918-2011) om een handtekening te vragen. 'Kom je uit Indië?', vraagt de gevierde schrijfster. 'Hoe is je meisjesnaam?' Als Keuls antwoordt dat ze er een van de

familie Bamberg is, roept Haasse verheugd: 'Dan ben jij een van die kleine kindjes! Ik kwam weleens bij jullie thuis!'

*Zoals ik jou ken, ken jij mij* biedt een geweldig inblik in de televisiewereld van de jaren zestig en zeventig, en in de literaire wereld van die tijd, met vergeten schrijvers als Couperus en Vestdijk. Yvonne Keuls beschrijft de groeiende populariteit van de televisie en de emancipatie van de vrouw, evenals de generatie die 'dat Indische leven' in Nederland zo mist. Maar bovenal toont dit prachtige verhaal op ontroerende wijze de klievende momenten in het leven van de twee schrijfsters, die van grote betekenis zijn geweest voor hun vriendschap.

Yvonne Keuls (1931) werd geboren in Nederlands-Indië en kwam op zevenjarige leeftijd naar Nederland. Zij schrijft met warmte, humor en realiteitszin en heeft met haar persoonlijk getinte en ontwapenende werk een groot publiek aan zich weten te binden. Veel van haar boeken werden bekroond en zijn uitgegroeid tot klassiekers van de Nederlandse literatuur. In 2012 ontving ze de Haagse Cultuurprijs.

'Zoals ik jou ken, ken jij mij'  
Mijn jaren met Hella  
Yvonne Keuls  
Ambo|Anthos Uitgevers  
ISBN 978 90 263 4095 6  
€ 20,00



## WIM VISSER COCOS GIRL

TECHNIEK: Acrylic on canvas AFMETING: 80 x 100 cm

Kokos is eigenlijk het grootste stuk fruit, dat kan drijven op water. Volgens de oude Molukse traditie is het een geschenk van God dat op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Kokosmelk wordt ook wel gezien als het zuiverste water van het eiland.

In het afgelopen decembern timer van Pelita Nieuws maakte u kennis met de Molukse schilder Wim Visser. In komende afleveringen laten we u, als aangekondigd, wat meer van zijn werk zien. Wellicht wekt het werk uw interesse en wilt u er meer over weten of het zelfs aanschaffen. In dat geval kunt u naar de website van Wim gaan [www.wim-visser.com](http://www.wim-visser.com) en een email sturen naar [info@wim-visser.com](mailto:info@wim-visser.com). Natuurlijk kunt u ook altijd contact opnemen met Pelita.

## HALIN-VEILING VOOR HET GOEDE DOEL



37

Stichting HALIN verleent sinds jaar en dag financiële ondersteuning aan landgenoten in Indonesië. Geheel op eigen kracht en zonder overheidssubsidie verricht deze stichting in stilte veel nuttig werk voor hen die na de oorlog en bersiap-periode in Indonesië bleven wonen, vaak in behoeftige omstandigheden. Ten behoeve van deze activiteiten veilen wij een aantal kunstwerken uit het bezit van HALIN, uiteraard met de bedoeling zo veel mogelijk geld binnen te halen voor het nuttige werk van de stichting.

Waren de veilingen tot nu toe zeer succesvol, de vorige veiling heeft tot onze teleurstelling en verbazing voor het eerst onvoldoende biedingen opgeleverd. De totale opbrengst blijft daarmee staan op € 8250,-. Dit keer hebben we daarom besloten iets

toe te voegen aan het aanbod van de vorige keer en de startprijs bij te stellen. Naast de antieke Chinese porseleinen borden uit de 19e eeuw kunt u tegelijkertijd in het bezit komen van een zogenaamde theecaddy met koperen deksel en theelepels voor hetzelfde bedrag. De caddy of theebus is gemaakt van celadon. Dat is een keramieksoort met een groen glazuur waardoor het een jade-achtige indruk geeft. Het kleureffect wordt veroorzaakt door de toevoeging van ijzeroxide aan het glazuur dat tijdens het bakproces met de kleireageert, een oude Chinese techniek. De caddy heeft een hoogte van 15 centimeter en doorsnee van 10 centimeter. De borden op hun beurt kennen een doorsnee van 40 centimeter, ze zijn van zware kwaliteit en fijnzinnig beschilderd met

een blauw wilgenpatroon, de randen zijn voorzien van florale motieven. Wilt u in het bezit komen van deze 3 fraaie kunstwerken, dan kunt u als gebruikelijk per post of per e-mail een bod uitbrengen. De minimumprijs voor beide borden inclusief caddy en lepel is in dit geval € 250,-. Mocht u deze prachtige aanbieding overwegen, dan kunt u vanaf dat bedrag bieden. Biedingen kunnen gestuurd worden tot uiterlijk 1 juni 2018 naar ons adres Redactie Pelita Nieuws, Nienoord 13, 1112 XE Diemen, of via e-mail naar [redactie@pelita.nl](mailto:redactie@pelita.nl), onder vermelding van uw naam, adres en eventueel telefoonnummer. Het werk wordt toegewezen aan de hoogst biedende. Bij gelijke biedingen laten wij het lot beslissen. En nogmaals, de opbrengst komt geheel ten goede aan het werk van Stichting HALIN.



## BEKEKEN DOOR HABIB

Ron Habiboe studeerde geschiedenis in Leiden en heeft zich hierna verder beziggehouden met onderzoek betreffende de Molukken. De laatste jaren leverde hij regelmatig artikelen en bijdragen over de Molukken aan onder meer het Molukse maandblad *Marinjo* en het radioprogramma *Suara Maluku*. Momenteel is hij werkzaam als freelance onderzoeker. In 'Bekeken door Habib' geeft hij een kort persoonlijk relaas over eigentijdse zaken die de Molukse gemeenschap raken of bezighouden.

# MOLUKS VERZET ACHTER DE SCHERMEN

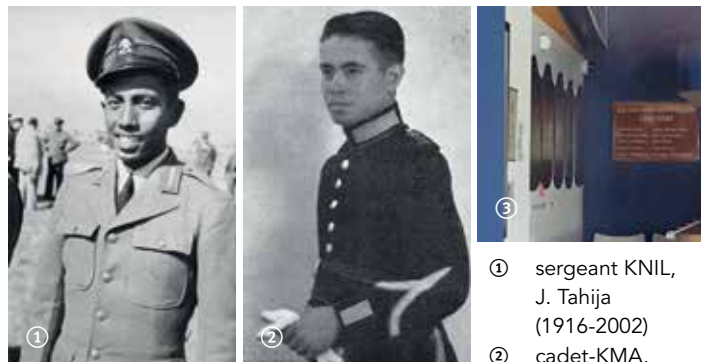
Het Platform Herinnering Tweede Wereldoorlog (Platform WO2) heeft 2018 uitgeroepen tot themajaar "Jaar van Verzet". Gedurende dit jaar wordt in heel het land extra aandacht besteed aan de rol van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het platform omvat onder meer organisaties als het NIOD instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Herinneringscentra 40-45, de Oorlogsgravenstichting, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en vele oorlogs- en verzetsmusea. Ook het Indisch Herinneringscentrum en het Moluks Historisch Museum (MHM) in Den Haag besteden aandacht aan het verzet. Later dit jaar organiseren zij gezamenlijk een speciale tentoonstelling over Verzet en Nederlands-Indië. Via het MHM ben ik betrokken bij het onderzoek naar Molukkers in het verzet. Hieronder een kijkje achter de schermen.

### Eerder genoemd

Er is al eerder geschreven over verzetsactiviteiten van Molukkers in Nederlands-Indië. Lange tijd betrof het echter geen aparte aandacht, maar als onderdeel van de algemene beschrijving van gebeurtenissen in de oorlog. Zo schrijft bij voorbeeld de bekende dr. Loe de Jong op verspreide plaatsen in zijn *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* ('s-Gravenhage 1969-1994) over individuele Molukkers die betrokken waren bij het verzet. Apart onderzoek naar de rol van Molukkers in het verzet in Nederlands-Indië was er nog niet. In 1986 kwam de Wet buitengewoon pensioen Indisch verzet (WIV) tot stand. Een aantal personen die in dat kader betrokken waren bij een inventarisatie van alles wat ooit op schrift was gesteld over verzet in Nederlands-Indië, besloot tot de publicatie van *Verzet in Nederlands-Indië tegen de Japanse bezetting 1942-1945* (B.R. Immerzeel en F. van Esch, Den Haag 1993). In dit werk komt verschillende malen de speciale rol van Molukkers in het verzet expliciet naar voren. Een jaar eerder had het toenmalige Moluks Historisch Museum in Utrecht een speciale tentoonstelling georganiseerd over Moluks verzet WO II. Hierbij had Immerzeel een kort begeleidend boekje samengesteld over de rol van Molukkers in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. (Drs. B. Immerzeel, *Molukse verzet WO II* (Utrecht 1992).

### Verzet in Indië

In Nederlands-Indië zijn er Molukkers betrokken geweest bij allerlei vormen van verzet tegen de Japanse bezetters. Zo zijn er militairen geweest die nog na de capitulatie van het KNIL op 8 maart 1942 hebben doorgevochten tegen het Japanse leger, zoals KNIL-sergeant Julius Tahija. Hiernaast hebben Molukkers hulp geboden aan Geallieerde troepen bij bijvoorbeeld hun bombardementen.



- ① sergeant KNIL, J. Tahija (1916-2002)
- ② cadet-KMA, V.L. Makatita (1919-1942)
- ③ gedenkbord Quick, Den Haag

De zogeheten vuurpijl-affaire in Soerabaja (juli 1943) is hiervan een voorbeeld. Een groot deel van verzet betrof echter spionageactiviteiten: het verzamelen van militair-strategische informatie en het voorbereiden van hulp bij een mogelijke inval van geallieerde troepen. Ten slotte is er ook passief verzet gepleegd via zogeheten burgerlijke ongehoorzaamheid. Zo hebben Molukkers geïnterneerde (Indo-) Europeanen in de kampen geholpen aan eten en hen persoonlijke brieven bezorgd. Ook het thuis heimelijk bewaren van een verboden Nederlandse vlag of een foto van koningin Wilhelmina kwam veelvuldig voor en behoorde tot het passieve verzet.

### Nederland

Minder bekend is, dat er ook veel mensen uit Indië tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland waren en dat zij meededen in het verzet tegen de Duitse bezetter. Zo waren er Indische Nederlanders, Javanen, Minangkabauers, Molukkers en anderen die bij uitbreken van de oorlog in Nederland als ambtenaar op verlof waren of studeerden in Nederland. Vanaf mei 1940 konden zij niet meer terug naar Indië. Verschillende van hen kozen ervoor om deel te nemen aan het verzet tegen de Duitse bezetters van Nederland. Sommigen van hen, de studenten die als Indonesische nationalist streefden naar een vrij Indonesië, zetten hun politieke idealen tijdelijk in de koelkast om met recalcitrante Nederlanders mee te vechten tegen het fascisme. Anderen kozen voor het verzet vanwege hun traditionele loyaliteit aan Nederland. Op zoek naar de Molukkers die tijdens de Tweede Wereldoorlog deelnamen aan het verzet in Nederland was het mij al bekend, dat veel van hen, zo niet bijna allemaal, in Den Haag woonden. Via eerder onderzoek was ik bekend met welke Molukse families voor de wereldoorlog in Den Haag verkeerden: veelal ambtenaren met hun gezin. Het waren meestal de jonge zonen die betrokken raakten bij het verzet. Zo waren er de KMA-cadet Victor Makatita, de TU Delft-student Pim Nikijuluw en andere jongens als Donald Poetiray en Joop Malessy. De KNIL-kapitein Eddy Latuperisa vormt hier een uitzondering, omdat hij niet als zoon, maar als gezinshoofd naar Nederland was gekomen voor een militaire vervolgoopleiding.

## Haagse raakvlakken

De betrokken families woonden allemaal in of rond de Haagse Bomenbuurt, dezelfde buurt waar ikzelf ben opgegroeid. Maar er zijn meer raakvlakken. Met sommige van hun zonen heb ik ongeveer twintig jaar later op dezelfde school gezeten, bij dezelfde sportvereniging gevoetbald, op dezelfde atletiekbaan getraind en heb ik regelmatig door dezelfde straten geslenterd, gelopen, gerend en gefietst. Er zijn in de buurt eigenlijk geen andere fysieke sporen meer terug te vinden van de betreffende families, dan de huisadressen waar zij hebben gewoond. Niemand van hen, of van hun kleinkinderen woont nog in de buurt. Wel weet ik, dat in de kantine van de voetbalvereniging Quick nog een gedenk-bord hangt met de naam van Victor Makatita als een van de clubleden die tijdens de Tweede Wereldoorlog door Duitse militairen om het leven is gebracht. Dit alles geeft toch een bepaalde verbondenheid. Bovendien wordt de geplande tentoonstelling georganiseerd in Den Haag. Dit alles dwingt mij tot een nog diepere beschrijving van Molukkers in het verzet. Dit is wel het minste wat gedaan kan worden, toch?



"No worries, mate! We zien jullie heus wel!"

# INTERNERING IN EN EVACUATIE UIT DE REPUBLIKEINSE KAMPEN ①

Tijdens haar onderzoek naar de Republikeinse kampen heeft Mary van Delden van gegevens uit interviews, enquêtes, boeken en archieven - ondanks soms tegengestelde en mogelijk foutieve informatie of gebrek aan gegevens - een reconstructie gemaakt van de interneringen en de evacuaties in de achttien residenties van Java. Dit onderzoek is niet gepubliceerd. Voor Pelita Nieuws beschrijft zij de gebeurtenissen die voor sommige residenties – gezien de plaatsruimte – sterk zijn ingekort.

## Inleiding

Alvorens de eerste residentie te bespreken is het noodzakelijk om te weten dat de eerste interneringsgolf op Java plaatsvond van 11 t/m 19 oktober 1945. Het ging voornamelijk om weerbare (Indo-)Europese mannen en jongens. In onrustgebieden echter werden vrouwen en kinderen tegelijk geïnterneerd. De overige vrouwen en kinderen kwamen vanaf ca eind oktober t/m december in kampen terecht. Belangrijk om te weten is ook dat er 'algemene' en 'afwijkende' interneringen zijn. Algemeen zijn de interneringen waarbij de mensen van huis werden opgehaald of het bericht kregen zich ergens te verzamelen. Vervolgens werden ze naar een

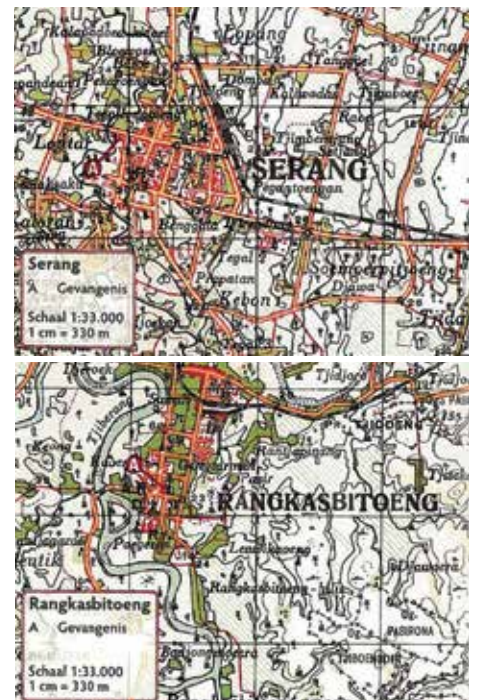
(al dan niet permanent) kamp gebracht. Er blijkt echter een drietal afwijkende interneringen te zijn. In het eerste geval gaat het om personen die uit treinen werden gehaald of gekidnapt in Bandoeng. In het tweede geval vielen er doden bij de interneringen. In het derde geval verliepen de interneringen aanvankelijk volgens het algemene patroon, maar ze kregen een andere wending door Japans optreden of door de komst van Brits-Indische troepen. Deze afwijkende interneringen worden in de betreffende residenties toegelicht.

## West-Java

Volgens de administratieve indeling van 1937, had West-Java vijf residenties; Bantam, Cheribon, Buitenzorg, Batavia en de Priangan. In deze residenties zijn 104 Republikeinse kampen opgespoord. Daarvan hebben 44 kampen weinig of geen gegevens opgeleverd.

## De residentie Bantam

In Bantam zijn vier kampen bekend: de gevangenis en het hospitaal van het Indonesische Rode Kruis (Palang Merah Indonesia - PMI) in Rangkasbitoeng, de gevangenis van Serang en een onbekend onderkomen in Pandeglang.



bron: Geïllustreerde atlas van de Bersiapkampen in Nederlands-Indië 1945-1947, uitgegeven door uitgeverij Profiel BV, Bedum.

In de nacht van 12 op 13 oktober 1945 werden vijf Nederlanders, die vanuit Malakka naar Batavia waren gekomen om hun vrouwen te zoeken, in Serang opgepakt en in de gevangenis opgesloten. Een opgezweepte menigte viel de gevangenis aan en vermoordde de vijf mannen. Onmiddellijk na deze gebeurtenis liet de Indonesische resident te Serang een circulaire verspreiden waarin een dergelijk optreden werd veroordeeld. Volgens 'Het Dagblad' van 28 juni 1946 kwam daarna zoiets ook niet meer voor. Waarschijnlijk zijn na deze gebeurtenissen de mannen en vrouwen in Bantam tegelijk geïnterneerd om verdere moordpartijen te voorkomen.

Wat het aantal geïnterneerden in Bantam betreft, tonen archiefstukken cijfers die aanleiding geven tot (speculatieve) berekeningen. Van Pandeglang zijn geen cijfers bekend. In de gevangenis van Serang zou in februari 1946 een gemengde groep zitten van ca. 40 (Indo)-Europeanen, Ambonezen en Menadonezen. In Rangkasbitoeng zaten gelijke combinaties; namelijk 34 mannen en vrouwen in het hospitaal en 20 mannen in de gevangenis (waaronder twee Hollandse pastoors en 13 Indo-Europeanen). Van deze laatste groep werden de (Indo)-Europeanen op 27 maart naar het gebouw van de PMI overgebracht. In Rangkasbitoeng kwamen begin juni 1946 106 (Indo)-Europeanen, Menadonezen en Ambonezen uit een politiekazerne van Balaradja (residentie Batavia). Zeer waarschijnlijk zijn van deze groep eveneens alleen de (Indo)-Europeanen in het PMI-gebouw geïnterneerd, want in diezelfde

maand (juni) werden er in Batavia slechts 97 evacués uit Rangkasbitoeng verwacht, terwijl er volgens berekening 160 (34+20+106) personen waren ingesloten. Het is niet denkbeeldig dat de Ambonezen en Menadonezen zijn achtergebleven en na verloop van tijd vrijgelaten. Uiteindelijk kwamen er volgens 'Het Dagblad' op 27 juni 1946 38 geïnterneerden uit Serang en 43 uit Rangkasbitoeng in Batavia aan. De krant schreef dat hoewel geïnterneerden uit Malang en andere kampen in Oost- en Midden-Java bij aankomst in Batavia of Semarang in het algemeen zeer gunstige berichten brachten over de toestanden in de kampen, dat helaas niet het geval was met de evacués uit Bantam. Het voedsel was uitermate slecht en de geïnterneerden hadden hun leven alleen te danken aan het feit dat zij van tijd tot tijd van vrienden iets extra's hadden ontvangen. Uit een andere bron blijkt echter dat er in de kampen van

Serang en Rangkasbitoeng voldoende eten was en enige medische zorg.

De evacuatie verliep niet zonder problemen. De betrokken Indonesiërs bleken niet bereid de trein met evacués naar Serpong (de grens van Republikeins en Brits bezet gebied) door te zenden. Daarop betrad een kleine groep geallieerden, bestaande uit twee Britse officieren, drie Brits-Indische soldaten, een liaisonofficier, een correspondent van het persbureau Aneta (Algemeen Nieuws- en Telegraafagentschap) en een vertegenwoordiger van het Zwitserse Rode Kruis bij Serpong het Indonesische gebied en ging van daaruit naar Paroeng Pandjang, 12 kilometer ten westen van Serpong. Hier lagen grote troepen TRI-soldaten (Indonesisch leger). De TRI – die pro-evacuatie was – hoefde niet in actie te komen om de evacuatie te forceren en het treintransport naar Batavia verliep verder zonder incidenten.

## KOUSBROEK EN HET HUMANISME

Rudy Schreijnders promoveerde vorig jaar. Hij onderzocht in hoeverre het essay opgevat kan worden als een bij het humanisme passend genre. De filosoof Montaigne en Multatuli zijn twee sprekende voorbeelden, maar ook Rudy Kousbroek behoort hier toe. Aan de hand van vijf kenmerken laat Schreijnders dat zien.

Allereerst richten deze schrijvers hun blik op de mens en de wereld. Multatuli schreef niet voor niets: 'De roeping van de mens is mens te zijn'. Niet-geloven is voor Kousbroek een volwaardige levensbeschouwing en biedt hem in ieder geval geen valse hoop, zoals religies in zijn ogen doen. Als wetenschapsoptimist gelooft hij in vooruitgang. Dit optimisme gaat bij hem samen met het inzicht dat het leven op zichzelf geen zin heeft. Zijn visie op de werkelijkheid neigt naar het zwartgallige. Het paradoxale van dit zwartgallige optimisme biedt hem de mogelijkheid beide visies weer te geven. Zijn essays winnen daardoor aan diepte.

Auteurs uit deze traditie kijken, en dat is het tweede kenmerk, zowel kritisch naar de wereld als naar zichzelf. Zo verwijt Montaigne de christenen dat ze zonder enige devotie bidden en Multatuli's kri-

tische geest blijkt natuurlijk uit zijn boek *Max Havelaar*. Het komt er bij hem op aan hoe je als mens handelt en ook hoe hijzelf gehandeld heeft, zo valt uit dit boek op te maken. Net als Multatuli is Kousbroek een religiecriticus: kunst komt voor hem in plaats van geloof, hij heeft geen behoefte aan iets hogers.

Verder kijken deze auteurs over grenzen heen, het derde kenmerk van deze traditie. Bij Multatuli zien we een combinatie van rationalisme en een romantische inborst. Als rationalist spoort hij zijn lezers aan om hun gezonde verstand te gebruiken. Zijn romantisch getint individualisme leidt bij hem echter ook tot engagement en oprechtheid. Ook bij Kousbroek liggen rationele overwegingen altijd ten grondslag aan zijn essays en daagt hij zijn lezers uit om zelf na te denken, maar als "grensganger" heeft Kousbroek ook soms onmogelijke romantische verlangens. Zo heeft hij een romantisch verlangen naar de onschuld waarmee hij als kind onder de vroegere koloniale verhoudingen opgegroeid is, terwijl zijn ratio hem tegelijker-



①



②

① Montaigne, Kousbroek en Multatuli.  
② Rudy Schreijnders in het Tobameer, Sumatra. (foto: Pauline Wesselink)

tijd zegt dat hij niet terug mag verlangen naar dergelijke koloniale verhoudingen. Kousbroek overschrijdt verder moeiteloos de grens tussen de alfa- en de bètawereld, met evenveel gemak schrijft hij over cultuur als over techniek. Verder vereenzelvigd hij zich net zo gemakkelijk met een dier als Montaigne.

Autonoom denken en geen leefregels van anderen volgen is het vierde kenmerk van auteurs uit de essayistisch-humanistische traditie. Ze zoeken naar waarheid, zijn eerlijk en durven tegen de stroom van de publieke opinie in te gaan. Bij Montaigne bijvoorbeeld komen er onderwerpen aan bod waar tot dan niet of nauwelijks in een serieus boek aandacht aan was besteed, zoals seksualiteit en Multatuli's autonome denken blijkt uit zijn feministische ideeën. Hij bespot de onderdanigheid van de vrouw aan de man en pleit voor volledige gelijkstelling van vrouwen in het politieke en maatschappelijke leven. Kousbroek spreekt in zijn essays opvattingen tegen die in zijn ogen onjuist zijn. Zo kijkt hij naar het Nederlandse koloniale verleden, waarbij hij

wijst op het veelvoorkomende racisme, ook in de Indische gemeenschap, terwijl hij juist uitgaat van universele waarden voor iedereen. Kousbroek verzet zich fel tegen een kijk op de geschiedenis die uitsluitend op Nederland gericht is, zoals bij het beschrijven van de Japanse internering van burgers in zijn ogen gebeurde. Hij wijst juist op het grote lijden van de inheemse bevolking in die tijd, waardoor hij zijn eigen lijden in zo'n Japans interneringskamp kan relativeren. Het vijfde en laatste kenmerk is de inzet van stijl om te overtuigen en ironie om te bekritisieren. Na Multatuli's dood maken veel kranten melding van

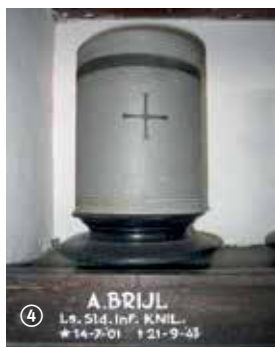
zijn geniale schrijfstijl, zelfs mensen die zijn opvattingen verwerpelijk vonden, beaamden dit. Spot en ironie zijn volop aanwezig in de Max Havelaar en de roman Woutertje Pieterse. Ook bij Kousbroek wezen recensenten op de kwaliteit van zijn stijl. Kenmerkend zijn de vele originele en beeldende vergelijkingen die hij gebruikt. Hierdoor krijgen zijn essays een lichte en humoristische toon. Een ander belangrijk stijlelement is zijn ironie. Zo denkt hij mee in de lijn van een gedachte die hij verwerpt om de onzinnigheid ervan te laten zien. Uit het onderzoek van Schreijnders blijkt reikwijdte en kwaliteit van de essays van Rudy

Kousbroek. Het laat zien met welke stijlmidelen Kousbroek zijn lezers weet te overtuigen. Het onderzoek toont de verwantschap aan tussen Montaigne, Multatuli en Kousbroek binnen de essayistisch-humanistische traditie. Humanisten en vriedenkers zijn al heel lang trots op Montaigne en Multatuli. Ze kunnen nu ook trots op Kousbroek zijn. Het hele, zeer boeiende, onderzoek van de hand van Rudy Schreijnders kunt u terugvinden in Humanistisch Erfgoed deel 22 'Rudy Kousbroek in de essayistisch-humanistische traditie' ISBN 978-90-6728-3344-2, uitgeverij Papieren Tijger, het kost € 25,-

## HET BOEKJE VAN VRUGTMAN

2

De kringloop van de tijd in elf handtekeningen...1942-1945 Het verhaal van een klein boekje, dat evenals zijn eigenaar, Daniel Hendrik Vrugtman, het Japanse krijgsgevangenenkamp Harima in Osaka overleefde. Een nieuw verhaal door Ed Vermeulen.



Terug in Nederland organiseerde Visser, samen met o.a. medekampgenoot Christiaan Hayes, een jaarlijkse Harima reünie, voor het eerst gehouden in 1971. Op de 14e reünie in 1985 werd bijgaande groepsfoto gemaakt.

De foto getuigt van de hechte band die er tussen de nu ex-krijgsgevangenen bestond. Het gevoel van verbondenheid laat onverlet dat het verblijf in het kamp Harima ongetwijfeld zijn sporen nagelaten zal hebben bij velen van de aanwezigen. Op de foto is ook het Harima scheepswerflogo, opgezet rond een gestileerde hoofdletter H, te zien. Hierbij dient te worden aangetekend dat het originele logo in zwart/wit is en dat de kleuren rood en blauw er later, ten tijde van de reünies, aan zijn toegevoegd. Ook was Visser auteur van ondermeer het boek *Totok in Tjimahi* en de grote motor achter de oprichting in 1972 van de Stichting Indisch Familie Archief (SIFA). Een uiterst waardevol archief dat nu, vijfenvieftig jaar later, nog steeds openstaat voor een ieder die zijn familiebanden met het voormalige Nederlands Indië wil ontrafelen. Dick Visser overleed op 28 juli 2013 te Voorschoten op zevenennegentigjarige leeftijd. Naast Visser kwam ik nog een mij bekende naam tegen op de lange, via internet te raadplegen, lijst

- ① Portrettekening Dick Visser gemaakt door M. van Kleef (POW 176) op 16 september, 1944.  
Detail: Harimalogo op pet. (collectie Familiearchief Visser)
- ② Harima Reünie 1985 ... voor altijd verbonden!  
Dick Visser (12) en Chris Hayes (4). Overigen onbekend.
- ③ Beeld van een voorbijge tijd, gezin Brijl rond 1910, geheel rechts Alfred Brijl. (collectie Familiearchief Brijl)
- ④ Urn met as Alfred Brijl, Ereveld Menteng Pulo. (foto OGS)
- ⑤ Het boekje van Vrugtman met Japans stempel. (collectie Ed Vermeulen)
- ⑥ Het boekje en zijn lezers. (collectie Ed Vermeulen)

van de Harima kampbewoners: Alfred Brijl, POW no. 50. Geboren op 14 juli 1901 te Sibolga, Sumatra. Alfred Brijl, oom van mijn zeer gewaardeerde 'penfriend' luitenant-kolonel b.d. Jacques Brijl, overleed in het Kamp Harima op 23 september 1943. Zijn as is bijgezet in het Columbarium van het Nederlandse Ereveld Menteng Pulo te Jakarta.

Wegens een tekort aan materialen werd Kamp Harima op 20 mei 1945 gesloten. Dit betekende echter niet dat de P.O.W.'s vrij waren. Eerst met de definitieve capitulatie van de Japanse strijdkrachten in augustus 1945, voorafgegaan door de op 6 en 9

augustus door de Amerikaanse luchtmacht boven Hiroshima en Nagasaki afgeworpen verwoestende atoombommen, een gebeurtenis waarvan zij ooggetuigen moeten zijn geweest, zou dit voor de overlevenden het geval zijn.

#### KAMPBIBLIOTHEEK EN LEZERS

In de persoonlijke bezittingen van Vrugtman bevond zich het hierboven beschreven boekje 'De relativiteitstheorie van Einstein'. Het werd door de Japanners ingenomen, van de nodige stemfels voorzien, waarvan één nog steeds in redelijk goede staat, en aansluitend opgenomen in de kampbibliotheek van Harima.

Deze bibliotheek bevatte naar verluid ongeveer 200 titels. In de daaropvolgende kampjaren werd het boekje gretig gelezen en bestudeerd door een aantal mede P.O.W.'s. Als blijvende herinnering aan deze periode had Vrugtman de lezers gevraagd hun P.O.W. registratienummer, handtekening, alsmede datum van lezing in het boekje te plaatsen. Een elftal medekrijgsgevangenen hebben aan dit verzoek voldaan, de eerste in juli 1943 en de laatste op 13 december 1944. Allen hebben naast hun registratienummer ook hun handtekening gezet, waarvan één met inkt en de overigen met potlood. Met behulp van de bewaard gebleven kamplijsten werd het mogelijk om van allen de juiste familienaam te onderkennen. Hun namen: G. Beth (soldaat KNIL, POW 248),

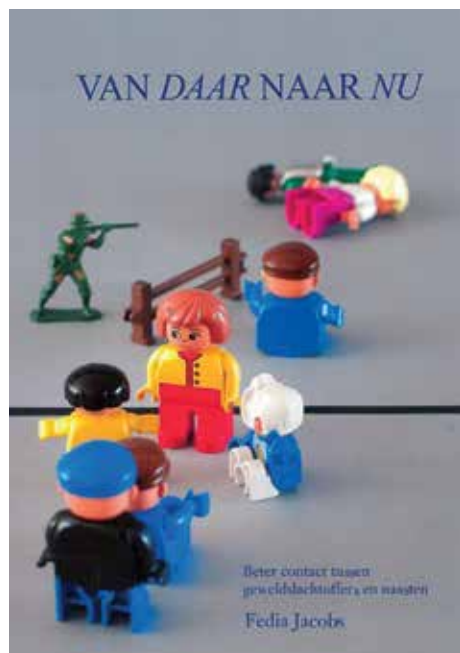
R.O. Burgemeestre (sergeant KNIL, POW 87), A.F. Rolsma (matroos Koninklijke Marine, POW 307), M. den Ottolander (soldaat KNIL, POW 348), C.A. Hayes (sergeant KNIL, POW 119), J.C. Nolten (matroos Koninklijke Marine, POW 197), F.H. Heynen (soldaat KNIL, POW 215), F. Jordans (soldaat KNIL, POW 253), A.P. van Schieveen (sergeant KNIL, POW 80), J.F. van Eldik (sergeant KNIL, POW 99), F.F.W. Mijnlief (sergeant KNIL, POW 103).

#### OVERLEVENDEN

Al snel rijst de vraag of deze lezers evenals Vrugtman ook de kampjaren hebben overleefd. Het antwoord op deze vraag liet zich vinden in het slachtofferregister van de Oorlogsgraven Stichting (OGS). Hierin kwam alleen de naam van de eerste lezer voor: de heer G. (Gerard) Beth (POW 248). Geboren op 14 december 1899 te Pretoria, Zuid Afrika en overleden aan de gevolgen van ondervoeding op 5 mei 1944 in Harima. Mogelijk is dus zijn ooit in juli 1943 geplaatste handtekening zijn laatste teken van in leven zijn geweest. Een bijzondere en vooral ook emoties oproepende gedachte.

De overige genoemde lezers zijn na de sluiting van het kamp naar Nederlands Indië teruggekeerd in de hoop op een hereniging met hun familie en tegelijkertijd in de veronderstelling om mogelijk hun vooroorlogse leven weer op te pakken. Dat dit niet voor iedereen even makkelijk of mogelijk was moge duidelijk zijn. ●

## JACOBS VAN WAARDE VOOR NAOORLOGSE GENERATIE



Fedia Jacobs is al derig jaar psychiater bij het Sinai Centrum en ontmoette duizenden geweldslachtoffers en mensen uit hun omgeving. Hij schreef *Pijnlijke Verrijking*, een boek over psychotherapie met oorlogsgetroffenen en hun kinderen. Recent verscheen *Van daar naar nu*, een handreiking voor beter contact tussen slachtoffers van geweld en hun naasten.

Oorlogshandelingen, geweld, marteling en verkrachting zijn 'man made disasters' en werken soms lang door in de vorm van belastende herinneringen. Het geweld kan ontwrichtend werken op de band tussen getroffenen en hun naasten, omdat de naasten van nu soms leven op het 'innerlijk decor' van het slachtoffer. Oorzaak hiervan is verwarring in tijd en plaats. Het slachtoffer van het geweld leeft soms met de daders van toen en niet met zijn naasten van nu. Er is sprake van dissociatie die ook jaren later op kan treden. Men is dan emotioneel niet beschikbaar. Een slachtoffer van 'man made disaster' heeft angst voor emoties, omdat hij zich op haast bovennatuurlijke wijze heeft moeten beheersen. Dit leidt tot angst, vervlakking en verhoogde prikkelbaarheid, allen symptomen van PTSS. Wanneer deze schijnbeheersing faalt, kan dat leiden tot ongecontroleerd reageren op emotionele situaties, ook bij onschuldige situaties. Verder dekt een slachtoffer zich vaak in op het gebied van relaties, blijft waakzaam en emotioneel op afstand, weer vanwege associatie met het verleden.

In *Van daar naar nu* legt Fedia Jacobs al deze mechanismen uit aan de hand van

theorie en opstellingen met poppetjes. Dit is een beproefde manier in de hulpverlening. Geweldsgetroffenen en hun naasten worden op deze manier samen aangesproken. Dit is essentieel om tot een gedeelde toekomst te komen. Situaties worden met woord en begrip verhelderd waardoor stappen kunnen worden gezet in de richting van beter contact tussen geweldsgetroffenen en hun naasten.

Fedia Jacobs heeft toegezegd zijn ervaringen en manier van werken persoonlijk toe te willen lichten op de bijeenkomsten die Pelita organiseert voor de Indische naoorlogse generatie. Wij denken, dat dat heel waardevol kan zijn, al zal niet iedereen die een complexe verhouding met zijn ouders vanwege geweldservaringen heeft gehad in staat zijn hier daadwerkelijk (nog) iets mee te doen. Dat neemt niet weg, dat ook begrip achteraf geruststellend kan werken, her- en erkenning kan opluchtend werken. Houd onze programmering van de bijeenkomsten voor de naoorlogse generatie in de gaten en kom luisteren naar Jacobs. Als u nu al meer wilt weten, het boek *Van daar naar nu* met ISBN 978 94 91683 29 9 is te koop voor € 24,99. Ook op onze bijeenkomsten zult u het kunnen aanschaffen. ●

# GETUIGEN & TIJDGENOTEN OP ZOEK NAAR VERHALEN



Dependance Ursulinenklooster te Bandoeng, door de Rapwi gebruikt als opvangcentrum ex-geïnterneerden.

bron: Beeldbank WO2 – NIOD

Het onderzoeksprogramma *Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* ging op 1 september van start. Het project *Getuigen & Tijdgenoten* onder leiding van Eveline Buchheim, Fridus Steijlen en Stephanie Welvaart startte enkele maanden eerder.

In die periode kwamen veel ervaringen binnen, vooral van betrokkenen in Nederland, maar ook van veteranen uit Indonesië. Dit project geeft onderzoekers van het onderzoeksprogramma informatie direct afkomstig van mensen die deze periode zelf meemaakten. Mensen melden zich meestal aan via het 'loket', dat Stephanie Welvaart beheert. Stephanie kunt u bereiken via [s.welvaart@niod.knaw.nl](mailto:s.welvaart@niod.knaw.nl) of telefoonnummer 020 523 38 92.

Opvallend is dat veel mensen denken, dat we vooral op zoek zijn naar ervaringen van veteranen. Dat is geen gekke gedachte. De woorden oorlog en geweld staan prominent in de projecttitel, men

denkt dan al snel aan militairen. Maar wij willen ook de verhalen van burgers horen, die al woonden op de plekken die opnieuw tot oorlogsgebied werden. Daarom roepen we u in Pelita Nieuws op om zoveel mogelijk uw persoonlijke verhalen te vertellen. Het liefst eerst in een brief aan het project. Na ontvangst nemen we contact met u op om u te informeren wat we met uw informatie doen en of we nog meer van u willen horen.

We organiseren regelmatig getuigenseminars, een voorbeeld hiervan vindt u terug op onze blog: <https://www.ind45-50.org/tieners-bandung-achter-de-demarcatielij-1945-46>. Getuigenseminars zijn interviews waarin we een kleine groep mensen bij elkaar brengen die op een zelfde plek verbleven of vergelijkbare ervaringen hebben. In deze interviews komen minder bekende verhalen aan de orde die soms moeilijk bespreekbaar zijn. We hebben seminars gepland over dienstweigeraars, met mensen die als tieners op dezelfde schoolzaten en iets later met vertegenwoor-

digers van de tweede generatie. Praten in een groepje gaat soms makkelijker dan alleen herinneringen ophalen. Bij oorlogservaringen komen soms heftige of traumatische gebeurtenissen boven. In overleg met Pelita zorgen we voor opvang waar nodig. Door met elkaar te praten komen vaak ook meer herinneringen boven. Voor degenen die er destijds niet bij waren, kunnen deze interviews een mooi beeld geven van het leven van toen.

Wij ontvangen graag een brief van u waarin u uw herinneringen met ons deelt en mocht u ideeën hebben over thema's die we over het hoofd zien, laat u dat dan weten. Wilt u op de hoogte blijven en weten waarmee u ons verder kunt helpen, kijk dan op onze website: <https://www.ind45-50.org/getuigen-tijdgenoten> of op onze Facebook pagina: @getuigentijdgenoten.

UITHETOOG  
UITHETOOG  
UITHETOOG  
UITHETOOG  
UITHETOOG  
UITHETOOG

hebben die vlak na de oorlog naar Nederland zijn gemigreerd en een interview met mij zouden willen houden over hun ervaringen. Het interview zal zich vooral focussen op de migratie naar Nederland en de vraag of er een binding is met Indonesië en of er sprake is van nostalgie. De interviews zullen ongeveer 45 minuten duren. Staat uw open voor een interview of kent u iemand die bereidt zou zijn een interview met mij te houden? Neem dan contact op met mij via [kiaragabriella@gmail.com](mailto:kiaragabriella@gmail.com) Alvast hartelijk bedankt!

**OPROEP** / Mijn naam is Kiara en ik ben een master student culturele antropologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Ik doe momenteel onderzoek naar migratieverhalen van eerste, tweede en derde generatie Indische-Nederlanders die momenteel in Nederland wonen. Voor mijn onderzoek ben ik nog op zoek naar mensen van de eerste of tweede generatie die in de jaren '50 naar Nederland zijn gemigreerd, of ouders

**OPROEP** / Mijn naam is Sara van Vonno. Tot het overlijden van mijn moeder wist ik niet, dat er Indonesisch bloed door mijn aderen vloeit. Het is mogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, dat ik familie van de zusters Marcella en Margaretha van Vonno ben. Zij zijn beiden meer dan 60 jaar oud en zij wonen waarschijnlijk in Bandung. Ik hoop dat iemand hun adres, telefoonnummer of e-mail heeft en dat aan mij wil melden.

Tevens ben ik op zoek naar de adressen van mevrouw Winny Wilten de Fretes en de heer Pieter Wattimena die ook, in zeer erbarmelijke omstandigheden, in Bandung wonen. Ik kan en wil hen graag financieel ondersteunen. Als u iets weet, kunt u een e-mail sturen naar [hcoumou@xs4all.nl](mailto:hcoumou@xs4all.nl) Bij voorbaat dank.

**OPROEP** / Ik ben op zoek naar mijn vader! Mijn moeder is Alfonsina Tuhuteru (Sientje), u ziet haar hier op de foto. Zij werkte van 1971 tot en met 1973 in de sigarettenfabriek van Turmac in Harderwijk. Daar leerde ze mijn vader kennen, een Indische jongen van toen 18 of 19 jaar, die daar als vakantiekracht werkte. Hij zal nu tussen de 65 en 69 jaar oud zijn. Mijn moeder en hij kregen een kortstondige relatie waaruit mijn zus en ik als tweeling zijn geboren. Mijn moeder is ondertussen overleden en heeft nooit iets losgelaten, zelfs geen naam. Mijn moeder stuurde hem nog per post een foto van ons als baby. Zij kreeg deze brief ongeopend





## BRONBEEK IN BEELD

retour. Het is dus mogelijk, dat mijn vader helemaal niet op de hoogte is van het feit, dat hij twee dochters heeft. Het kan zijn, dat mijn vader uit Harderwijk kwam, maar het is ook mogelijk dat hij in die tijd, net als mijn moeder, in Zwolle woonde. Mijn moeder reisde in die tijd dagelijks met een aantal mensen per trein van Zwolle naar Harderwijk. Is er iemand die zich mijn moeder weet te herinneren en die mij wellicht kan vertellen wie mijn vader is? Als u informatie heeft dan kunt u bellen met Joe de Vries, tel. 06 24922744. Ik hoop op reacties en dank u.



### EXPOSITE

Veteranen staan centraal in de tentoonstelling 'Verlangen. Vrijheid. Kameraadschap. Een ontmoeting met veteranen', die museum Bronbeek samen met de Stichting Veteranenkunst en het Veteraneninstituut vanaf 25 januari tot en met 1 juli in museum Bronbeek heeft ingericht.

### BRONBEEKFESTIVAL

Op zondag 13 mei is er van 10 tot 17 uur voor alle leeftijden het BronbeekFestival op het landgoed Bronbeek. Iedereen wordt er uitgedaagd om te spelen met aarde, vuur, water en lucht. Er is keus uit veel activiteiten, in de buitenlucht, in legertenten, en binnenshuis. Toegangskarten zijn te koop bij de ingang van het landgoed. Wie de enquête naar de ervaringen op het festival invult, maakt kans op een ballonvaart voor 2 personen.



**De Indische Eettafel is inmiddels een begrip. In deze rubriek houden we u op de hoogte van de agenda van de diverse lokaties.**

#### AMERSFOORT

datum : 27 mei, 24 juni  
tijd : 14.15 - 16.30 uur  
(zaal open 14.00 uur)  
plaats : De Gasteling/  
Brasserie Sofie  
Wervershoofstraat 155  
maaltijd : € 11,00  
(reserveren gewenst)  
aanmelden bij : Sharon Sourbag,  
tel. 06-20599297

#### AMSTELVEEN

datum : 18 mei  
tijd : 13.00 - 16.00 uur  
plaats : De Meent, Orion 3-5  
maaltijd : € 10,00  
(reserveren verplicht)  
aanmelden bij : Herman Hendriksz,  
tel. 06-44531229

#### APELDOORN

datum : tot nader order afgelast

#### BUSSUM

datum : 6 mei  
tijd : 14.30 - 17.00 uur  
plaats : Woonzorgcentrum Patria  
Ceintuurbaan 281  
maaltijd : € 12,50  
aanmelden bij : George Nahumury,  
tel. 06-28361213

#### DEN HAAG

datum : 28 juni  
tijd : 12.30 uur - 14.30 uur  
(zaal open 12.00 uur)  
plaats : Christus Triumfatorkerk  
Juliana van Stolberglaan 154  
maaltijd : € 12,00  
aanmelden bij : Bert Knorr,  
tel. 06-83441618

#### LEEUWARDEN

datum : 7 mei, 4 juni  
tijd : 10.00 uur - 15.00 uur  
plaats : MFC Westenkwartier  
Verdijkstraat 1  
maaltijd : € 9,50  
aanmelden bij : Ria von Ende-Veldhoen,  
tel. 06-22462476

#### NIJMEGEN

datum : 16 mei (Indische eettafel in  
Wijkcentrum Hatert)  
10 juni (Mari Dansa Sini)  
tijd : 13.00 uur - 15.00 uur  
(zaal open 12.30 uur)  
plaats : Wijkcentrum Dukenburg  
Meijhorst 70-39  
maaltijd : € 10,00  
aanmelden bij : steunpuntnijmegen@pelita.nl  
tel. 06-13523093

#### WAGENINGEN

datum : 29 mei, 26 juni  
tijd : 14.00 - 16.00 uur  
(zaal open 13.30 uur)  
plaats : Rumah Kita  
Plein 15 Augustus 1  
maaltijd : € 11,50  
aanmelden bij : Peter en Linda Logman,  
tel. 06-26850932

#### ZAANDAM

datum : 27 mei  
tijd : 12.30 uur - 16.00 uur  
plaats : De Vertoeving'  
Westzijde 82  
maaltijd : € 11,50  
aanmelden bij : Ine Andrea,  
tel. 075-6841313



# SELAMAT DATANG BIJ DE PELITA MASOEK SADJA®S

## AMERSFOORT

datum : 12 mei,  
9 juni  
(Free Line en  
Edu Schalk, Familiedag!)

tijd : 13.30 – 17.00 uur  
(zaal open 13.00 uur)

plaats : Buurthuis 'Het Klokhuis'  
Weberstraat 2

toegangsprijs : € 4,00

contactpersoon : mw. Jacqueline Kriele,  
tel. 06-36130655

## AMSTELVEEN

datum : 8 juni

tijd : 13.00 – 16.00 uur

plaats : De Meent, Orion 3-5

toegangsprijs : € 3,50

contactpersoon : Robbert Wattimury  
tel. 06-51612350  
Mickey Matitahatiwen  
tel. 06-53559000

## ARNHEM

datum : 27 mei,  
24 juni (Kumpulan)

tijd : 12.30 – 17.00 uur  
(zaal open 12.00 uur)

plaats : Griethse Poort,  
Oude Doesburgseweg 24  
Zevenaar

toegangsprijs : € 5,00

contactpersoon : mw. Tonnie Nijman,  
tel. 0316-330162

## ASSEN

datum : 2 juni

tijd : 13.30 – 17.30 uur  
(zaal open 13.00 uur)

plaats : Wijkcentrum De Componist  
Paganilaaan 15

toegangsprijs : € 5,00 (incl. koffie/thee)

contactpersoon : mw. Jaqueline Berghout,  
tel. 06-23884706

## BUSSUM

datum : 3 juni

tijd : 14.30 – 17.00 uur

plaats : Woonzorgcentrum Patria  
Ceintuurbaan 281

toegangsprijs : € 4,50

contactpersoon : dhr. George Nahumury,  
tel. 06-28361213

## DEN HAAG

datum : 9 mei

tijd : 13.30 – 15.30 uur

plaats : 'Het Klokhuis'  
Celebesstraat 4

toegangsprijs : € 3,50

contactpersoon : mw. Anneke Ruff,  
via Stichting Pelita,  
tel. 088-3305111

## DEN HELDER

datum : 29 mei, 26 juni

tijd : 14.00 – 17.00 uur

plaats : 'De Draaikolk'  
Dollardlaan 202

toegangsprijs : € 3,00

contactpersoon : mw. Monique Coers,  
tel. 06-12033090

## EINDHOVEN

datum : 8 juni

tijd : 13.0 – 17.00 uur

plaats : Dr. Ir. Philipshuis  
Fakkellaan 1

toegangsprijs : € 3,00

contactpersoon : mw. Sylvia Huisman,  
tel. 06-13517056 of via  
steunpunt Eindhoven  
tel. 040-2463816

## HELMOND

datum : 25 mei

tijd : 13.30 – 17.00 uur  
(zaal open 13.00 uur)

plaats : kantine VEKA  
Sportcentrum,  
Deltaweg 201

toegangsprijs : € 3,00

contactpersoon : dhr. Kees Schepel,  
tel. 06-13521570

## LEEWARDEN

datum : 12 mei, 23 juni

tijd : 13.30 – 17.30 uur

plaats : MFC Westenkwartier  
Verdstraat 1

toegangsprijs : € 4,00  
(leden van Pelita € 3,00)

contactpersoon : mw. Ria von Ende-Veldhoen,  
tel. 06-22462476

## MAASTRICHT

datum : 18 mei

tijd : 13.30 uur – 17.00 uur

plaats : Buurtcentrum 't Atrium  
Aureliushof 160

toegangsprijs : € 3,50

contactpersoon : dhr. Kees Schepel,  
tel. 06-13521570

## RIJSWIJK

datum : 15 mei, 19 juni

tijd : 13.00 – 16.00 uur

plaats : Wijkcentrum Stervoorde  
Dr. H.J. van Mooklaan 1  
Rijswijk

toegangsprijs : € 3,00

contactpersoon : dhr. Eric Gerritsen,  
tel. 06-20035692

## SITTARD

datum : 6 mei, 1 juni

tijd : 11.00 – 15.00 uur

plaats : Buurtcentrum  
Limbrichterveld  
Eisenhowerstraat 724

toegangsprijs : € 3,00

contactpersoon : dhr. Jim Rosbak,  
tel. 046-4510084

## ZWOLLE

datum : 16 juni

tijd : 13.30 – 17.00 uur

plaats : Wijkcentrum Holtenbroek  
Bachlaan 20

toegangsprijs : € 3,50

contactpersoon : dhr. Arnold Niesen,  
tel. 06-18876332

## BREDA

datum : 6 mei, 3 juni

plaats : Huize Raffy (6 mei)  
Bernard de Wildestraat 400  
14.00 – 17.00 uur  
Zaal Vianden (3 juni)  
Viandenlaan 3  
12.00 – 17.00 uur

toegangsprijs : leden € 3,00,  
niet-leden € 4,00 (Raffy),  
€ 5,00 (Vianden)

contactpersoon : dhr. Ton Hendriks,  
tel. 06-40420330

## DEN BOSCH

datum : 4 mei, 1 juni

tijd : 13.30 uur – 17.00 uur

plaats : De Grevelingen  
Grevelingen 66

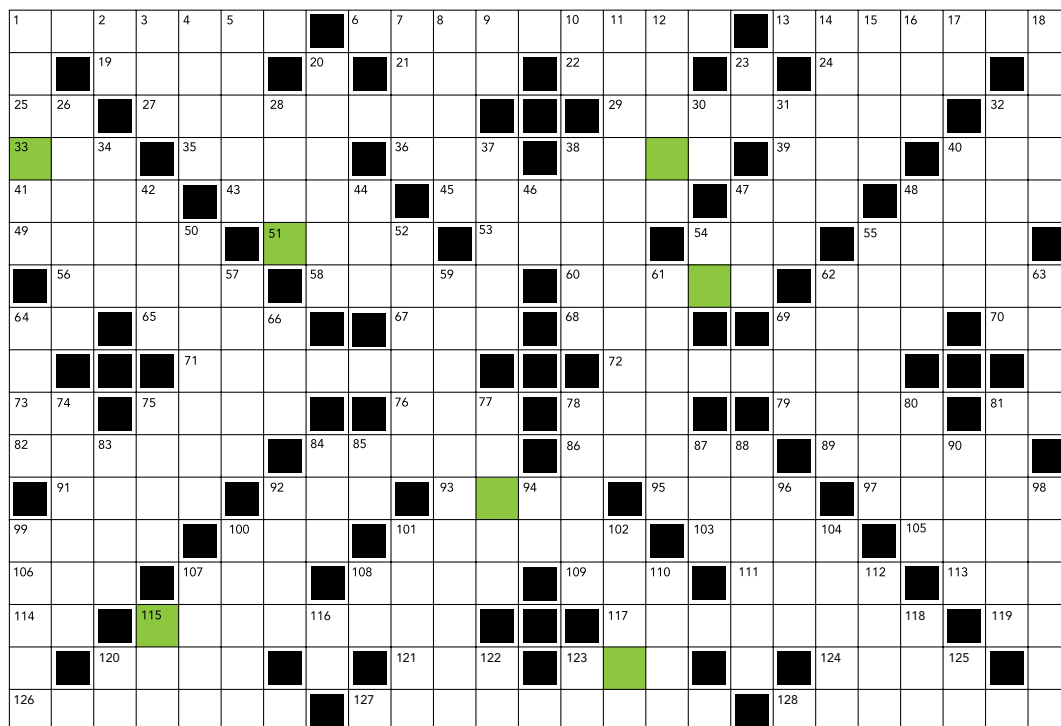
toegangsprijs : leden € 2,50  
niet-leden € 5,00

contactpersoon : mw. T. Elfring,  
tel. 073-6416266

9 JUNI  
FAMILIE  
DAG!!

- Voor meer informatie:  
Stichting Pelita, tel. 088 - 3305111
- Voor details omtrent programmering  
zie website [www.pelita.nl](http://www.pelita.nl)

# PELITANIEUWS PRIJSPUZZEL (55)



**HORIZONTAAL /** 1. Kennis; 6. Scout; 13. Met wat; 19. Getal; 21. Aanbieding; 22. Nachtvogel; 24. Trots; 25. Slee; 27. Jonge raapstelen; 29. Atletiekwedstrijd; 32. Lengtemaat; 33. Deel van sportschoen; 35. Omlaag; 36. Waterplant; 38. Handeltje; 39. Oppervlaktemaat; 40. Koeiengeluid; 41. Maal; 43. Vogel; 45. Nors; 47. Springstof; 48. Man; 49. Uit het genoemde; 51. Kledingstuk; 53. Delfstof; 54. Muziekaanduiding; 55. Deel van het jaar; 56. Wondvocht; 58. Vette stof; 60. Gewrichtsziekte; 62. Begerig; 64. Ter inzage; 65. Uitgang; 67. Dwaas; 68. Griekse letter; 69. Oorlogsgod; 70. Bevel; 71. Vleesproduct; 72. Aangeboren; 73. Centraal Station; 75. Koortswerend middel; 76. Oosterse titel; 78. Kern; 79. Uniek; 81. Regiment infanterie; 82. Plak; 84. Perzisch tapijt; 86. Houten stok; 89. Letsel; 91. Schoolvak; 92. Stuk goed; 93. Pikante saus; 95. Raad eens; 97. Schijn; 99. Afkerig; 100. Platzak; 101. Stiekem; 103. Knol; 105. Aardappelsoort; 106. Gewicht; 107. Sluis; 108. Hemellichaam; 109. Brood; 111. Vervoermiddel; 113. Dromerig; 114. Boom; 115. Alleenheerser; 117. Vrouwelijk beroep; 119. Persoonlijk vnv.; 120. Slee; 121. Vogeleigenschap; 123. Ondergang; 124. Paradijs; 126. Nagerecht; 127. Gebarenspeel; 128. Visgerei.

**VERTICAAL /** 1. Bleekgezicht; 2. Kilovolt; 3. Boom; 4. Ontkenning; 5. Wandelbaan; 7. Bijbels figuur; 8. Hoeveelheid; 9. Zo God wil; 10. Thans; 11. Verscheidenheid; 12. Bijbelse figuur; 14. Gescheiden; 15. Behoeftige; 16. Vlug; 17. Meterton; 18. Vat met hengsels; 20. Kloek gebouwd; 23. Zuster; 26. Eiergerecht; 28. Grappig; 30. Oude maat; 31. Zijde; 32. Gehoekt; 34. Verfverdunder; 37. Krachtig; 38. Korte slaap; 40. Hap; 42. Kerkgebruik; 44. Tot en met; 46. Bijbelse plaats; 47. Voorzetsel; 48. Schor; 50. Geweven stof; 52. Wettelijk; 54. Hare Hoogheid; 55. Wraak; 57. Bekoorlijk; 59. Tijaanduiding; 61. Deel van automotor; 62. Boosaardige lach; 63. Vogel; 64. Beleid; 66. Brandgang; 69. Engels bier; 74. Duivels; 75. Schoollokaal; 77. Russische rivier; 78. Kerklied; 80. Betaalmiddel; 81. Wildgebraad; 83. Nors; 84. Huisdier; 85. In persoon; 87. Pias; 88. Kosteloos; 90. Opbergmiddel; 92. Zin; 94. Persoonlijk vnv.; 96. Darmuitmondning; 98. Stuk; 99. Mannetjezend; 100. Renner; 101. Omslagdoek; 102. Woestijn in Egypte; 104. Geestelijke; 107. Aanspreektitel; 108. Heilige; 110. Rustig; 112. Honingdrank; 115. Doctorandus; 116. Als voren; 118. Elasticiteit; 120. Spil; 122. Greenwichtijd; 123. Voormiddag; 125. Onbekende.

## WINNAARS PELITANIEUWS PRIJSPUZZEL FEBRUARI

De oplossing van de vorige Pelita Nieuws Prijspuzzel is **Pemancing**, visser het traditionele beroep in het Indonesisch, dat werd bedoeld. Uit de vele goede reacties zijn de volgende prijswinnaars getrokken: mevrouw **H. v.d. Sluijs-Kroh** uit Venraij, mevrouw **L.C. de Bell-v.d. Wijck** uit Den Haag en **J.L. Bontenbal** uit Eindhoven. Van harte gefeliciteerd, een dezer dagen zult u uw prijs thuis ontvangen.

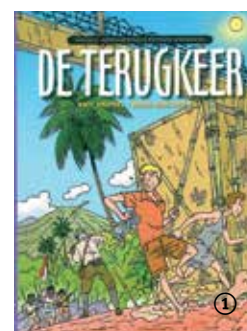
### LOS DE PUZZEL OP!

De letters in de gekleurde vakjes vormen, nadat u ze in de juiste volgorde heeft geplaatst, dit keer een beroep uit de scheepvaart in het Indonesisch.

U kunt de oplossing tot 1 juni 2018 per briefkaart inzenden naar de redactie van Pelita Nieuws, Nienoord 13, 1112 XE Diemen.

### Maak kans op de volgende prijzen:

- ① **De terugkeer** van Eric Heuvel en Ruud van der Rol.
- ② **The late late Lien show**, box met 4 DVD's waarop alle 12 shows van Tante Lien.
- ③ **Anneke Grönloh, Als de dag van gister** box met 3 DVD's en 1 CD met alle hits.





*Wandelend restaurant nabij Malang, 1998  
Cary Venselaar, Edeam*

**Wandelend restaurant** Getekend bij Pandaan op Oost-Java. Ga op een krukje zitten en lees de krant terwijl het houtskool aangeblazen wordt om de pan met soto op te warmen. Een handdoek en een servet liggen klaar. (Potlood en kleurpotlood op papier, 30x42 cm. 1998) **Cary Venselaar**